

SOK

EEN UITGAVE VAN
Studiegroep **O**nderaardse **K**alksteengroeven
Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

mededelingen 32

DECEMBER 1999

SOK

mededelingen 32

- 2** De geschiedenis van de Apostelgroeve
- 22** De Apostelgroeve:
eerste SOK-vleermuisreservaat
- 30** Is de Apostelgroeve geslaagd als vleermuisrefugium?
- 38** Een vergeten schacht van de Roosburg
- 48** Colofon

DE GESCHIEDENIS VAN DE APOSTELGROEVE

Ton Breuls

Bovenstraat 28

3770 Kanne Riemst

INLEIDING

De Louwberg en Cannerberg zijn de heuvelrug, die zich van Biesland - Maastricht uitstrekt tot Kanne. In het oosten is deze heuvel begrensd door het dal van de Jeker en in het noordwesten door het droogdal van Wolder. In de oostelijke helling van de Louwberg, langs de Dallingsweg die een verbinding vormt tussen de Cannerweg en de Susserweg, ligt onder de Apostelhoeve de Louwberg- of Apostelgroeve. De namen van de Apostelgroeve en Apostelhoeve zijn onverbrekkelijk verbonden met de stichting “het XII Apostelenhuis”.

DE APOSTELHOEVE

Op de hellingen van de Louwberg aan de voet van uit mergelsteen opgetrokken Apostelhoeve wordt sinds 1970 wijn verbouwd door de familie Hulst over een oppervlakte van bijna 4 hectare. Eeuwen geleden bevonden zich daar ook al wijngaarden. Uit een testament van 17 oktober 1324 blijkt, dat een jonkvrouw Elisabetha 33 roeden land aan haar nicht Beatrix vermaakt. Ook Andries van Gelke en Wilhelm van Wygarde hadden daar wijngaarden volgens een akte van 5 mei 1437, evenals later Adam Daems rond 1550. Op de andere hellingen van het Maas- Geul- en Jekerdal werden wijncpercelen in de periode 1300-1500 algemeen bebouwd.

afb. linkerpagina: De apostelgroeve omstreeks de eeuwwisseling.

afb. 1: Plattegrond van de groeve met bovengrond (Ed Stevenhagen).

De inheemse wijn was overigens van een inferieure kwaliteit. Door de verbetering van het bier, door de toevoeging van hop, verdrongen de brouwers de wijnbouwers. Een koudegolf in de 16^e eeuw, de oorlogshandelingen in het begin van de 80-jarige oorlog en de stijging van de graanprijzen, waardoor de akkerbouw aantrekkelijker werd, betekende uiteindelijk de doodsteek van de wijnbouw. Zo lezen we in de kronieken van het XII Apostelenhuis dat de wijngaard in de binnentuin in 1581 werd opgeheven en dat bij de verbouwing van de Apostelhoeve omstreeks 1600 de ommuurde wijngaard van Adam Daems werd gesaneerd. In 1604 erfte Marie van Suetendael het goed “de Louwenburch” van haar man Johan Struyckens of Stroecken die het in 1591, met wijngaard, gekocht had van Rickalt van Elderen. Bij de dood van Marie van Suetendael vermaakt zij de hoeve aan de stichting XII Apostelenhuis. Het is een stichting, die al in de 15^e eeuw werd opgericht.

DE STICHTING XII APOSTELNHUIS

In 1476 of 1477 werd in het huis “De Belick” in de Bogaardenstraat te Maastricht een soort zorgcentrum opgericht, waar 12 tot 14 oude mannen gratis werden ondergebracht en verzorgd. Het waren voornamelijk mannen (“poorters”) die buiten hun schuld (door “merkelijk ongeval” of “quader aventueren”) in grote armoede waren geraakt. Ook werd er onderdak geboden aan een twintigtal alleenstaande vrouwen (“poorters”) en enkele niet meer zo jonge gezinnen. De oprichter van het tehuis was de rijke betaalmester (“paymeester”) van de stad Maastricht, Lambert Broerkens of Bruelkens die zich later Lambert van Middelhoven liet noemen. Vlak voor zijn dood in 1494 richtte hij

een stichting op die het XII Apostelenhuis als naam kreeg. De kosten van het huis werden gedekt door de opbrengst van onroerend goed, gronden en huizen. Een zuinig beleid was echter noodzakelijk, omdat de inkomsten niet erg groot waren.

DE APOSTELGROEVE

Vanaf 1750 werd er veel moeite gedaan de exploitatie te verbeteren van hun belangrijkste bezit: de Louwberghoeve of Apostelhoeve. Onder de boerderij en de daarbij behorende gronden kwam een dikke laag kalksteen voor. Al eeuwenlang werd mergel gedolven in de vele groeven rondom Maastricht. Ook de nabij gelegen Cannerberg werd sinds lang winstgevend geëxploiteerd. Om de opbrengst voor hun stichting te vergroten gingen de bewindvoerders van het XII Apostelenhuis hun geluk ondergronds beproeven en zij besloten onderaan de berg bij de Apostelhoeve in 1770 een nieuwe groeve te openen, die zij de “Carrière van de Louwberg” noemden.

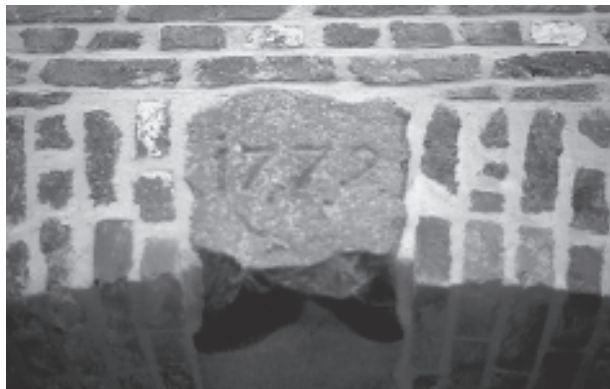
De metselaar Hendrik Lenaerts kreeg de opdracht om de berg te openen en mergelblokken te exploiteren. Het is niet bekend of Lenaerts in overleg met het bestuur de plaats bepaalde waar precies de ingang moest komen te liggen, maar hij begon op een laag punt de eerste aanzet van de groeve. De voet van de berg werd in het voorjaar van 1770 opgeruimd en voor de som van 460 gulden werd de ingang aangelegd (“*aen Hendr'k Lenaerts voor arbeijts loon soo voor het openen des bergs als inwerken en uijtvoeren der blokken*”). De ligging van de ingang had ten gevolge dat de gewonnen mergelblokken steeds via een karrespoor een vijftig meter omhoog moesten worden gesleept. De halfwinner van de

Apostelhoeve, die het transport uit de groeve de eerste jaren op zich had genomen, had drie paarden en twee man personeel nodig om de blokken uit de groeve te krijgen. Vergeleken met de produktiekosten liepen de transportkosten zeer hoog op. De kosten gingen duidelijk voor de baten uit, want Lenaerts kreeg met zijn knechten in 1770 320 gulden. In juli 1770 werden de eerste stenen verkocht aan de eerste en voorlopig ook enige afnemer: voor het herstel van de vestingwerken werden 946 blokken geleverd voor een prijs van 137 gulden. Aan de transporteur werd bijna 57 gulden betaald (“*aen de halfwin van Louwberg voor vragt van 946 blokken naart Lantswerk*”). Dat betekent dus dat bij een verkoopprijs van 14 gulden per 100 blokken de transportkosten bijna op 6 1/4 gulden uitkwam: bijna 45% van de opbrengst!

In 1770 was men al een eind gevorderd, doch instortingsgevaar dreigde en men besloot een andere ingang aan te leggen. In 1771 of 1772 werd daarom een nieuwe ingang

gemaakt. Omdat de rekeningen tweejaarlijks werden geboekt is niet helemaal duidelijk in welk jaar precies de nieuwe ingang werd gemaakt. Op de hardstenen sluitsteen boven de huidige ingang staat in ieder geval 1772. Buiten de kosten van 4000 mergelblokken die erin werden verwerkt, kostte het aanleggen nog eens 900 gulden. Niet alleen Lenaerts werkte aan de ingang, hij had de hulp van een hele ploeg werklieden. Zo lezen we in de boekhouding: *Extra ordinair en uijtgaef om den ingang der Carriere tot Louwberg te overwelven: aen hout voor 't maeken der boogen; aen Olij tot het steeken der blocken binnen den berg; aen van Steijn smit; aen Coursel timmerman; aen Absil steenhouwer; aen mr (meester) Lenaerts metselaar; aen Souw den verver*”.

Als huisaannemer van het tehuis in Maastricht (ver)bouwde de metselaar Lenaerts veel met mergelblokken. Van het blokbreken zelf had hij eigenlijk niet zoveel kaas gegeten. De eerste jaren bestond de ondergrondse produktie voornamelijk uit grote hoeveelheden afval. Uit een vermelding in 1771 in de boekhouding lezen we dat voor de afvoer van 185 karren afval 48 gulden werd betaald. In totaal werden in de eerste twee en een half jaar 550 gulden betaald *voor het weghvoeren van afval quaede steenen en uijt den berg*. Omgerekend zou dat 2000 karren afval betekenen! Maar Lenaerts leerde bij en ging gewoon door. Het eerste jaar, waarin ook nog de oude ingang werd aangelegd, produceerde hij slechts 946 blokken. Samen met de 9.600 blokken uit 1771 en 1772 kwam hij de eerste jaren op bijna 10500 blokken. De gemiddelde produktiekosten, inclusief het vrachtlon bedroegen 2200 gulden, de kosten van de nieuwe ingang meegerekend.

afb. 2: Sluitsteen 1772.

afb. 3: Kaart van Bory de St. Vincent uit 1821 (bewerkt door Ed Stevenhagen).

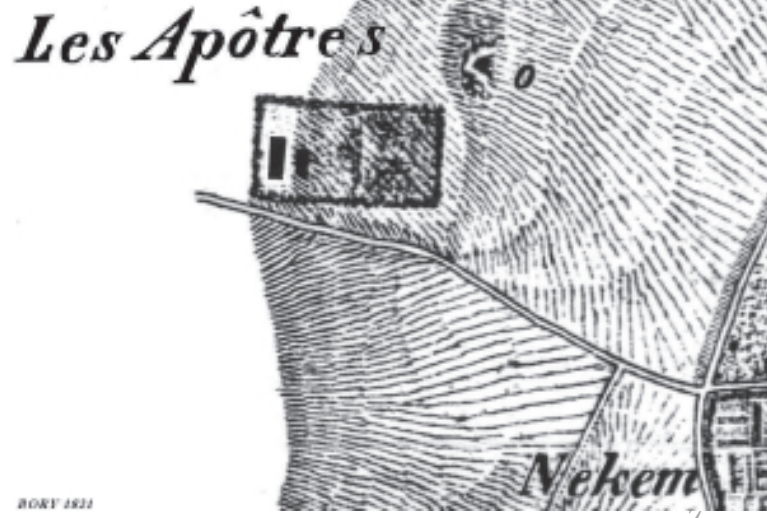
Omgerekend is dat 22 gulden voor 100 blokken. Alle 9600 blokken uit 1771 en 1772 werden ook verkocht, maar brachten slechts 853 gulden op. Dit verlies werd beschouwd als de aanloopkosten van de exploitatie van de groeve.

In de volgende twee jaren ging het iets beter. Er werden 21693 blokken verkocht voor 2992 gulden. Daarvan gingen wel de loonkosten voor Lenaerts en zijn knechten af voor een bedrag van 1453 gulden en voor het opruimen van het afval en de transportkosten werd 1315 gulden betaald. De boeken over de jaren 1773 en 1774 werden afgesloten met een zeer batig saldo van 224 gulden. Achteraf gezien waren dat helaas de enige jaren met winst, hoe bescheiden die dan ook was.

Men gaf dus de moed niet op en zaagde gestaag door. In '75 en '76 werden maar liefst bijna 37000 blokken gezaagd. De afzet stagneerde sterk want er werden slechts 16767 verkocht tegen de prijs van 2345 gulden. De produktiekosten voor loon en transport bedroegen echter 2874 gulden, wat dus een verlies opleverde van 529 gulden.

In het voorjaar van 1777 kregen Lenaerts en zijn helpers de bons. In dat jaar verdienden ze slechts 53 gulden, tegen 1671 gulden in 1775 en 1776. Toch had hij na een zeer matig begin in 1770, toen de produktiekosten per 100 blokken nog 14 gulden bedroegen, deze in de periode van 1773 tot 1777 weten terug te brengen tot 6 gulden per 100 stuks. Daarnaast was zijn arbeidsproductiviteit ieder jaar gestegen met 15 tot 25%.

In totaal werden in de Apostelgroeve door Lenaerts en zijn

zes knechten rond 69000 blokken gewonnen over een periode van 7 jaren met 160 werkdagen, van half oktober tot begin mei, per "seizoen".

Het XII Apostelenhuis bleef zitten met 20000 onverkochte blokken. Met veel moeite en leed wist de rentmeester van de stichting tot 1784 nog 10000 blokken te verkopen, zodat het totaal verlies enigszins werd ingelopen, doch een kwart van de kosten is nooit terug verdiend. Waar de overige 10000 blokken zijn gebleven is niet bekend.

DE INGANGEN VAN DE APOSTELGROEVE

De vraag waar de oorspronkelijke ingang lag is al door Ed Stevenhagen beantwoord in SOK-Info 53. Op de oude to-

pografische kaarten van Tranchot (1803) en Bory de St. Vincent (1819 en 1821) zien we de oorspronkelijke lokatie nog aangegeven. Steinhagen merkt in zijn artikelte op dat het merkwaardig is dat wel de oude lokatie staat aangegeven, maar niet de nieuwe ingang, die in 1771 of 1772 gemaakt is.

Restanten van de eerste ingang zijn nog terug te vinden. Ongeveer 75 meter noordwaarts, in de helling naar de wijngaard, is reeds van veraf een dassenburgt waarneembaar. Tussen de struiken bevinden zich diverse openingen met verse sporen van dassen. Belangrijker is echter het restant van een mergelmuur, die zeer waarschijnlijk de bovenkant van de ingang markeert. Verder onderzoek, zoals graven, zou de woning van de dassen echter ernstig verstoren. Bovendien zijn deze dieren terecht beschermd. Daarnaast zou het resultaat van een ondergrondse inspectie waarschijnlijk toch maar erg mager zijn: een vrij steil naar beneden lopende toegangstunnel met een zeer kleine “gezaagde” groeve. Een eenvoudige rekensom laat de inhoud en de oppervlakte van de oorspronkelijke groeve goed raden. De meest gebruikte maat voor blokken is in het Jekerdal de zogenaamde Cannerblok: 20 x 40 x 24 cm. Om alles ruim te schatten nemen we de inhoud van een standaard blok: (ruim gemeten) 25 x 50 x 25 cm. Dit maal 1000 (946 blokken gewonnen in 1770) is 31.25 m³. Daarnaast gaan we uit van een (ruim) werkfront van 1.70 m. hoog, 4 m. breed en een “stoeldiepte” van 80 cm. Dat zijn per complete rij stoelen 5,44 m³. 31.25 m³ gewonnen steen, gedeeld door 5,44 m³ = ongeveer 5,74 stoelen achter elkaar. Een gemiddelde stoeldiepte is 80 cm. Dus zouden er over een “diepte” van bijna 6 stoelen maal 80 cm is 4,80 meter mergel gewonnen zijn. Een gangetje van bijna 5 meter, mogelijk vermeerderd met een afvalcorrectie van (weer zeer ruim) 70%, wat dan

uiteindelijk zou uitkomen op ongeveer 8 meter ganglengte. Zoals reeds geschreven, alles is zeer ruim bemeten, want als we het werkfront kleiner maken, komen de berekeningen niet hoger uit dan een gangetje van ongeveer 10 meter. Een goede reden de dassen hun riante onderkomen te laten voor wat het is.

Onderzoek van de graafrichtingen toont overduidelijk aan dat er geen verbinding heeft bestaan tussen de oorspronkelijke ingang met zijn kleine gangetje en het gangenstelsel van de Apostelgroeve, die vanaf de huidige toegangstunnel is ontgonnen. In 1771 of 1772 is men begonnen met de aanleg van de tunnel. De sluitsteen vermeldt het jaar 1772. De aanleg van de tunnel was een grote investering en is, zoals reeds is beschreven, vrij gedetailleerd in de boeken van de stichting vastgelegd over het boekjaar 1771 - 1772. Toen in juni 1770 de eerste en laatste blokken verkocht werden, die gewonnen waren achter de oorspronkelijke ingang, werden de blokkbrekers door instortingsgevaar gedwongen een nieuwe ingang en dus in feite een nieuwe groeve te maken. Dat deze werkzaamheden in een volgend boekjaar (periode) werden vermeld, wil niet zeggen dat men pas in 1771 is begonnen met de nieuwe ingang. Men heeft eerst de tunnel ruw uitgekapt tot men op de winbare bouwsteenlaag uit kwam. Daarna heeft men de tunnel aangekleed met een gewelfboog van 17,5 meter lang, waarschijnlijk meer uit veiligheidsredenen dan uit oogpunt van een mooi verzorgde afwerking. Simpele telling van de gebruikte stenen voor het gewelf toont aan dat er inderdaad bijna 4000 blokken in de boog zijn verwerkt! Het is meer dan waarschijnlijk dat deze stenen niet elders werden aangekocht, maar eerst in de groeve zelf werden ontgonnen om de tunnel te beveiligen.

afb. 4: Kaart Tranchot uit 1803 (bewerkt door Ed Stevenhagen).

De bezoekers aan de groeve hebben veelvoudig hun namen, vaak met jaartal van bezoek, in de stenen gekerfd. Het merendeel zijn “laat 19^e-eeuwse toeristen” geweest, maar later daarover meer. Van belang is het jaartal 1770 dat op enkele meters vanaf het einde van de tunnel is ingekrast in een steen. Dit doet vermoeden dat de werkzaamheden aan de nieuwe toegang reeds in dat jaar gestart zijn!

Waarom staat de nieuwe ingang van de groeve dan niet op de oude kaarten van Tranchot uit 1803 en Bory de St. Vincent uit 1819 en 1821? Een bezoek aan Ed Stevenhagen in Zoetermeer geeft de oplossing. Met zijn computerprogramma kan hij de kaarten aan een zeer gedetailleerd onderzoek onderwerpen. Uitvergroting (met kleurfiltering en andere technische hoogstandjes) van de plaats waar de nieuwe ingang ligt, toont aan dat er wel degelijk de nieuwe Apostelgroeve op de kaart van Tranchot uit 1803 staat aangegeven, maar schuilgaat tussen de letters O en U van Lou-

berg. Dat Bory de St. Vincent later dit niet heeft ingetekend is niet meer van belang en waarschijnlijk toe te schrijven aan het “overtekenen” van een oudere kaart (Tranchot?) of aan slordigheid. De ingang was er in ieder geval. De derde “toegang” tot de groeve, en met name het waarom ervan, is nog een raadsel. Op het einde van de tunnel, in het nog naar beneden lopende gedeelte tussen de gewelfboog en de gezaagde gangen van de groeve zelf is een deel, dat gekenmerkt wordt door extreem ruwe uitkapping. Halverwege is in het plafond een grote vierkante schacht, nu van boven gesloten met mergelblokken. Een theorie van het nut van deze schacht zou kunnen zijn dat hier langs de mergelblokken werden omhoog getakeld. De problemen met de eerste ingang waren immers ondermeer, dat de transportkosten door de steil oplopende gang (veel paarden) te duur waren. Maar de huidige toegangstunnel is niet echt steil en bovendien zijn er geen schuursporen te zien van hijswerkzaamheden. Een andere theorie zou wellicht meer steek houden door te veronderstellen dat het een proefschacht is geweest. Bij de eerste toegang was er een steile helling en veel afval. Dit laatste wijst op een slechte kwaliteit mergel. Mogelijk heeft men een schacht afgediept om eerst een betere bouwsteenlaag te traceren, om daarna te besluiten vanuit die “hoek” een nieuwe exploitatie op te zetten. Vlak in de buurt van de schacht zijn enkele kleine zijgangen gemaakt, slechts enkele meters diep en eigenlijk niet direct behorende bij het gangenstelsel van de Apostelgroeve. Waren dit proefgangen? De breeksproen in het ruwe

gedeelte van de tunnel lopen vanaf de toegang en passeren als het ware de plaats van de schacht. Dit zegt veel, maar niet alles. Als de laatste theorie op waarheid zou berusten, dan heeft men een schacht afgediept tot op de bouwsteenlaag, een gang gekapt met enkele proefnissen of-gangetjes en besloten “dat het goed was”. Daarna heeft men de toegangstunnel van buiten uit gegraven en het eerste proeftunneltje verbreed tot de huidige afmeting. Vandaar de “passerende” graafrichting. Maar het blijft een theorie. De schacht kwam vroeger bovengronds in het weiland uit, dat in 1960 omgevormd werd tot de tegenwoordige wijngaard van de Apostelhoeve. Het was een ondiepe kuil, met gras begroeid en de bovenkant was om veiligheidsredenen afgezet met prikkeldraad.

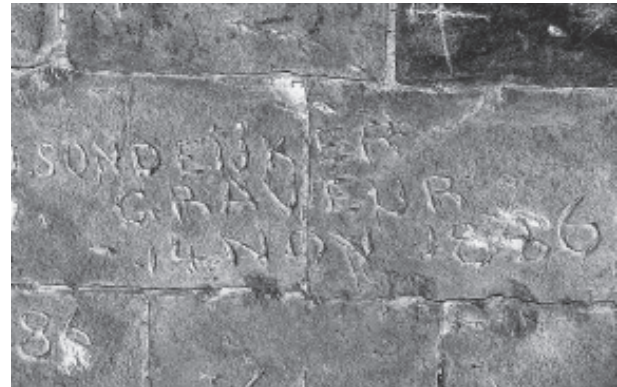
10

Men zou ook nog van een vierde toegang tot de groeve kunnen spreken: de voormalige waterput van de Apostelgroeve, die beneden in de groeve uitkomt. Met een windas werd het water opgehaald, maar met de aanleg van het Albertkanaal daalde in de omgeving ook de waterspiegel en dus ook in de put onder de groeve. Die kwam droog te staan en raakte buiten gebruik. Tegenwoordig is de bovenkant van de waterput met draad dicht gemaakt om te voorkomen dat er dingen in gegooid worden. Na onderzoek in het uitgebreide kaartenarchief van Ed Steenhagen en met enig rekenwerk valt op te maken dat het meest noordelijke punt van de Cannerberg op een afstand van slechts 70 meter ligt van de Apostelgroeve. Er is meerdere malen geopperd dat de beide groeven zich slechts tot enkele meters zouden naderen. Dit blijkt dus niet zo te

zijn. Bovendien was er ten tijde van de exploitatie duidelijk sprake van verschillende eigenaars, wat gezamenlijke exploitatie uitsluit.

DE TOEGANGSTUNNEL

De namen en jaartallen in de toegangstunnel stammen merendeels uit de jaren ‘70 en ‘80 van de vorige eeuw. Waarschijnlijk van toeristen die onder leiding van een gids de groeve bezochten. Deze gids is vermoedelijk een lid van de familie Moors geweest die rond de eeuwwisseling ook rondleidingen verzorgden in de Cannerberg (P. Houben, 1997). We vinden de namen van de diverse telgen Moors op vele plaatsen terug in de groeve zelf: *G. M(oors) Cannerweg 252 Biesland, Mathieu Moors Biesland 26 maart 1900, J. Moors Biesland* en nog enkele. Ook *Gerardus Moors* met daarbij enkele telramen, wat weer doet vermoeden dat de familie

afb. 5: *J. Sondeyker Graveur 14 Nov. 1886.*

afb. 6: De twee verdiepingen in de Apostelgroeve (foto Jan van Eyk).

Moors ook steen gewonnen heeft. Eén opschrift in de groeve verwijst naar rondleidingen, maar is niet zo flatterend voor de gids: “*Wij hebben klommel bergwijzer gehad*”.

De meeste namen in het ingangsgewelf zijn goed te lezen, maar hebben verder geen speciale historische betekenis. Of het zou *J. Sondeijker Graveur 14 Nov. 1886* moeten zijn, de bekende kunstenaar, die ook veel tekeningen in de Sint Pietersberg gemaakt heeft. Ook *Kolen: H:1887* is geen onbekende en verwijst waarschijnlijk naar de bekende blokbreker in Kanne, evenals *Jonnes Vrijens 1813*. En waarom iemand *W. Quartel zaliger* geschreven heeft, zal altijd wel gissen blijven. Een “afwijkende” jaartal uit de 18^e-eeuw is, buiten het reeds genoemde 1770, het jaar 1799.

GEOLOGIE

Het Maastrichts Krijt of Maastrichtien is de jongste afzetting van het Laat-Krijt (Boven-Krijt) in het Secundair (nu: Mesozoïcum). De stratigrafie (= beschrijving van de “aardlagen”) heeft het Maastrichtien weer onderverdeeld in afzonderlijke afzettingen, die vernoemd zijn naar de plaats van hun type-lokatie. Dit is de plaats of omgeving waar men de afzetting bestudeerd heeft en dat weer verder dient als referentie voor afzettingen elders. De jongste afzetting van het Maastrichtien wordt de Formatie van Maastricht genoemd. Ook deze Formatie van Maastricht is weer onderverdeeld in een boven- en ondergedeelte, die verder nogmaals zijn opgesplitst in afzettingen die met Kalksteen van ... zijn aangeduid. Deze laatste afzettingen worden

begrensd door zogenaamde Horizonten, die vaak goed herkenbaar zijn door hun structuur en kleur. Meestal zijn het zogenaamde hardgrounds in de vorm van tauwlagen, fossilgruislagen of graafgangen. De meeste groeven in het Mergelland zijn ontgonnen in de Kalksteen van Nekum.

De Apostelgroeve is ontgonnen in twee afzonderlijke verdiepingen: de bovenste verdieping is in de Kalksteen van Meerssen ontgonnen, die aan de bovenkant (het plafond van de groeve) begrensd wordt door de Horizont van Vroenhoven. De onderste verdieping is ontgonnen in de Kalksteen van Nekum. De scheiding tussen de boven- en benedenétage wordt gevormd door een 90 cm dikke kei-

harde tauwlaag: de Horizont van Caster.

Op afbeelding 6 is zijn de twee verdiepingen met de scheidende Horizont van Caster goed te zien.

DE GRAAFRICHTING

De graafrichting van de groeve is vrij logisch en ongecompliceerd. Vanaf de tunnel is men “een tijdje” rechtdoor gegaan in de eerste -zo te noemen- parallelgang. Direct aan het begin, op de wand die verbinding vormt met de tweede parallelgang, staat heel vaag het jaartal 1770 ingekrast. Dat

afb. 7: 1770 in de toegangstunnel.

bevestigt de theorie, dat men al in 1770 met de nieuwe ingang begonnen is!

35 Meter verder in de 1^e parallelgang staat al het jaartal 1774, terwijl in het begin van de 2^e parallelgang 1773 tot twee maal toe is ingekrast. Ongeveer 20 meter verder lezen we 1774 C. Rook. De bovenetage is vanuit de twee parallelgangen ontgonnen, met “logische” verbindingsgangen en zijtakken links en rechts. Opvallend zijn de vele storingen in de groeve. De ontginning in de bovenetage, in de kalksteen van Meerssen, heeft veel problemen opgeleverd voor de blokkbrekers. Sporen daarvan zijn goed te zien. Zo is op vele plaatsen het plafond, met de oorspronkelijke sporen van ontginning, door de aanwezigheid van een fossiele gruislaag verdwenen. Ook veel natuurlijke breuken markeren hier de steen. Bij kruisingen is aan de graafrichting soms goed te zien dat men bij een storing stopte en uitweek naar links of rechts. Maar die uitweiding werd ook beperkt door de aanwezigheid van banden en scheuren. Men ging daarna maar weer door de eerste storing heen tot een volgende en dan probeerde men weer opnieuw zijn geluk links of rechts. Zo krijgt de graafrichting van de bovenste etage het beeld van een zeer regelmatig uitwaaiërend patroon.

Waar de blokkbrekers in 1777 precies gestopt zijn is zeer moeilijk te achterhalen, omdat een van de meest betrouwbare aanwijzingen daarvoor - de hak- en of beitelsporen langs het plafond - nagenoeg ontbreken. De wanden zelf zijn, zoals in zoveel groeven, niet altijd betrouwbaar omdat latere roofofbouw, in de vorm van het verbreden van gangen, oorspronkelijke aanwijzingen teniet hebben gedaan. Boven-

afb. 8: De boven-etage (Ed Steenhagen).

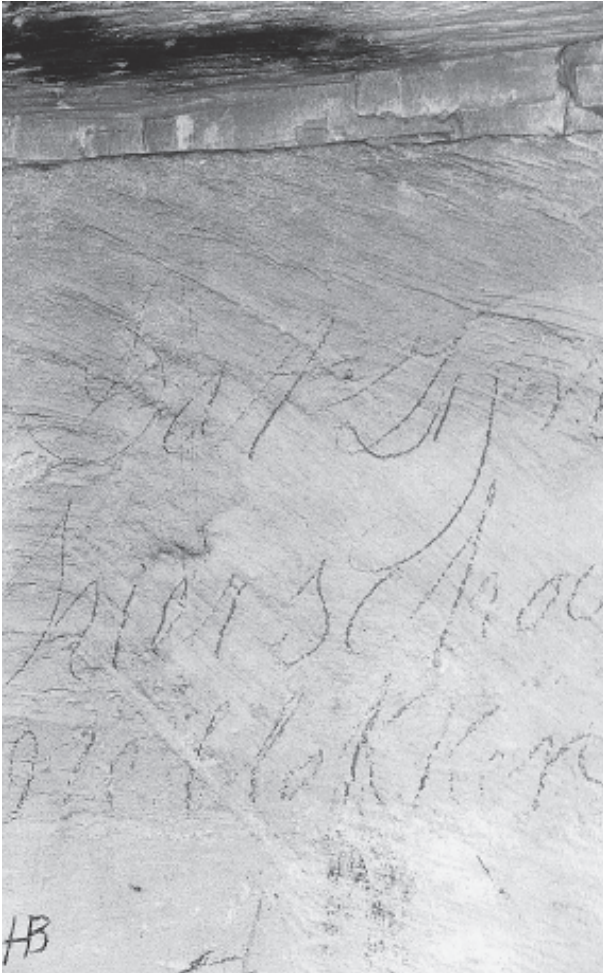
dien hebben (vermoedelijk) de champignonkwekers zowel in de boven- als de onderetage de wanden “gepoetst”, waardoor er veel opschriften nagenoeg of helemaal zijn verdwenen. Alleen de inkrassingen en opschriften hoger tegen de wanden zijn overgebleven. Als deze (spaarzame) inkrassingen en opschriften een leidraad zijn, is het bijna zeker dat de onderste etage, in de kalksteen van Meerssen, pas in de 19^e-eeuw ontgonnen is! Het enige andere 18^e-eeuwse opschrift in de bovenetage vermeldt het jaartal 1796, nabij het einde van de eerste parallelgang. Daarbij moet vermeld worden dat dit jaartal zich bevindt op de plaats,

afb. 9: De onder-etage (Ed Steenhagen).

waar de groeve reeds onder de horizon van Caster door duikt naar de benedenetage en waar alleen maar 19^e-eeuwse of jongere opschriften te vinden zijn.

Waarom men een bepaald ogenblik besloten heeft om “het blokbrekersgeluk” in de diepere kalksteen van Nekum te gaan zoeken, laat zich niet zo moeilijk raden. In de aangrenzende Cannerberg, vooral in de Oudberg en de Fallenberg, was op deze manier de steen reeds geëxploiteerd. De horizon van Castert is in het Jekerdal bovendien duidelijk herkenbaar, zodat het “voorbeeld” voor de hand lag.

afb. 10: Dat zijn hier schoone blokken.

De onderste etage, in de kalksteen van Nekum, geeft een geheel ander graafrichting patroon. Als men de plattegrond goed bekijkt ziet men dat hier meer sprake is van een zestal verschillende ontginningen van gangen. Met nadruk wordt het woord gangen genoemd want er is hier geen sprake van gangenstelsels, omdat het bij deze ontginning nagenoeg geheel ontbreekt aan pilaren. In feite zijn er maar twee pilaren, die min of meer uit noodzaak zijn ontstaan, omdat men, gedwongen door slechte mergel, rechtsomkeer moest maken.

Om een onderscheid te maken zijn de gangen genummerd van I t/m VI. Waarschijnlijk zijn V en IV eerder ontgonnen dan de overige, gezien de sporen van doorbraken aan het plafond en de graafrichting. Maar door het ontbreken van verdere duidelijke aanwijzingen in de vorm van opschriften en dergelijke én de beschadigde plafonds zijn deze feiten minder relevant.

Gang I is een gang, die aan de drie uiteinden “dood loopt” op banden en scheuren, waardoor verdere ontginning zinloos was. Bij het bekijken van de uiteinden van alle gangen blijkt dit steeds de reden zijn geweest van het niet verder exploiteren. Gangen I, II en III zijn met elkaar verbonden door doorbraken, in de vorm van smalle gangetjes en steeds ontgonnen vanuit het verlengde van de eerste parallelgang, die doorloopt in de onderste etage. Gang IV is doorgetrokken tot het einde, waarna men noodgedwongen naar rechts ging, totdat men weer stuitte op storingen. Door halverwege de gang wederom naar rechts te buigen, kwam men uit op een ander gangetje, dat reeds vanuit de “hoofdgang” was

ontgonnen. Zo ontstond deze pilaar, meer uit nood dan uit oogpunt van veiligheid of systeem. Een eerder aangelegd gangetje rechts loopt ook weer dood op storingen. Op het einde is een doorbraak gemaakt naar gang V, die vanuit het onderste verlengde van de tweede parallelgang is ontgonnen. Hier heeft men twee maal links en twee maal rechts een poging gedaan om acceptabele steen te vinden, met het bekende resultaat. Op het einde van de eerste gang rechts is door rechts en links om te werken ook een pilaar ontstaan. Gang VI is iets moeilijker te reconstrueren omdat de werkzaamheden van de illegale jeneverstokerij een en ander hebben verhold. In feite kan men gang VI opdelen in twee segmenten. Nabij de doorgang naar de stokerij (daarover later meer) is men op de derde plek onder de horizont van Castert door gegaan. Men heeft een gangetje rechtdoor gemaakt, dat al vroeg eindigt. Daarna is men drie maal “linksom” gegaan om uiteindelijk weer aan de bovenetage uit te komen. Hetzelfde geldt voor de stokerij, waar men rechtsaf boog om uiteindelijk weer te stranden op storingen.

Er is nog een vierde plaats waar men de horizont van Castert doorbroken heeft. Nabij de put van de Apostelhoeve is een goed gecamoufleerd onderstelsel, ook weer bestaande uit één gang. De camouflage is nog een gevolg van de praktijken van de jeneverstokerij. Hier zou intensief graafwerk uitsluitel moeten brengen waar de doorbraak precies is geweest en of er mogelijk nog andere gangen verborgen of volgestort zijn. Mocht men alle losse mergelpuin uit de gangen van de Apostelgroeve (kunnen) verwijderen, dan zou met stellige zekerheid een andere plattegrond van de groeve tevoorschijn komen!

OPSCHRIFTEN, INKRASSINGEN, TEKENINGEN EN ANDERE SPOREN

Het oudste opschrift in het benedenstelsel is het jaartal 1845 en *PN 1845*. Daarnaast driemaal 1854 en enkele malen 1855 (*G.M.* en *G.Maas*). De initialen kunnen ook van *Gerardus Moors* zijn, die enkele telramen nabij zijn naam gekrast ziet en elders te vinden is. De enige leesbare tekst met betrekking tot het blokbreken is het opschrift “*Dat zijn hier schoone blokken*”. Het handschrift is beslist niet ouder dan 19^e-eeuws. Helaas is in de bovenetage een ander opschrift (van een blokbreker?) ook onleesbaar geworden. Er rest nog alleen *daet us..... g.l.heuzen*. En beneden is alleen nog leesbaar *dit is werk.....* maar van wie blijft voorgoed een raadsel.

Verder vinden we enkele zgn. ingekraste of getekende maatsbalken, die de maat van de te zagen bouwblokken aangaven en enkele nisjes voor verlichting en (mogelijk) het plaatsen van een heiligenbeeldje. En tenslotte diverse vormen getekende of ingekraste telramen, waarvan bij één de letters *c* en *b* zijn geschreven. Verder staat in een nis, die duidelijk van meer recentere datum is, met een modern handschrift *50 blokken voor* en de rest is om bekende reden verdwenen.

Door de andere manier van ontginning én de overgebleven 19e-eeuwse opschriften, kan men (ondanks dat er in de benedenetage sommige gangen (later) verbreed zijn, waardoor eventuele originele opschriften daar verdwenen zijn) allen maar tot de conclusie komen van een ontginning in de 19e eeuw.

Zoals vermeld zijn veel opschriften verdwenen door “poetswerk” van de champignon telers. Overgebleven is ondermeer een primitieve tekening van een Christus aan het kruis met het onderschrift *KRUSTUS ZARET* (Christus van Nazareth?) en *krutunen menschen* (christenen mensen?). Een andere,

minder religieuze, tekst is *rond op rond – laet in kont*. Op drie plaatsen staat een schip getekend, maar in een stijl, die niet verwijst naar vervoer op de Maas. Over afbeeldingen van schepen in de onderaardse kalksteengroeven is een publicatie in voorbereiding.

Op slechts één plaats is een tekening van mannetjes en soldaatjes. Op twee andere plaatsen staan namen van bezokkende soldaten, zoals *W v Vught Korporaal 1845 jagers* en andere “collega’s”. In de onderetage lezen we *SD Vries soldaat 1856* met enkele andere soldaten. Ze waren waarschijnlijk van *het 3e regiment infanterie*.

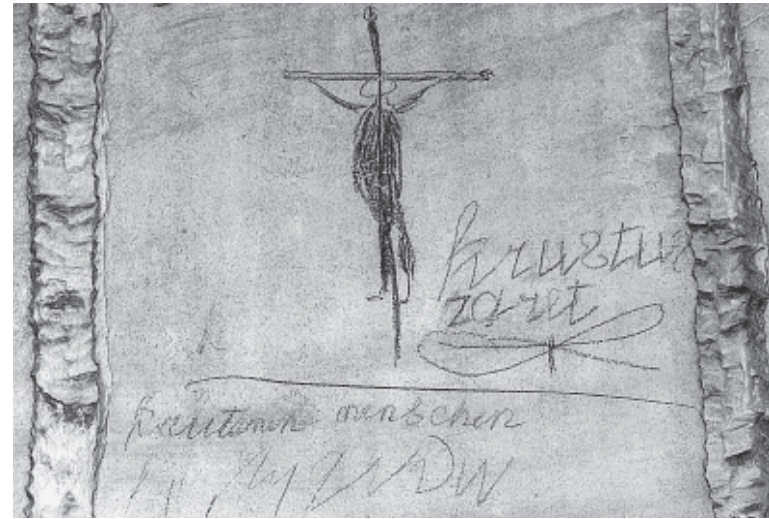
Een verdere opvallende “verfraaiing” van de groeve zijn drie houtskooltekeningen die aanvankelijk zwaar beschadigd zijn geweest door vandalisme. Twee ervan zijn later gerestaureerd door kunstenaar Ger Boosten. Een is vermoedelijk een afbeelding van de H. Grafkapel in Kanne, gezien vanaf de Muizenberg en de andere lijkt een weergave te zijn van een beleg of aanval op een stadspoort in Maastricht. De derde tekening is zo zwaar beschadigd door een ingekrast hakenkruis en recentere graffiti, dat een herkenning van het gekozen onderwerp haast onmogelijk is. Onlangs mocht ik via Peter Houben een deel van het persoonlijk archief van de helaas overleden Laurens Backerra overnemen. Na een bezoek op 18 juli 1985 noteert hij in een persoonlijk verslag: “3 tekeningen in zwart-wit getekend door grootvader van Hugo Hulst. Eén tekening zwaar beschadigd door ingekraste naam”. Hugo Hulst is de huidige bewoner en “wijnkasteelheer” van de Apostelhoeve. In 1895 verhuisde zijn grootvader Alphons Hulst naar de Apostelhoeve. Volgens Hugo is het echter niet zijn groot-

afb. 11: Krustus Zaret.

vader Alphons, maar zijn vader Mathieu, die in de jaren ’30 de tekeningen heeft gemaakt. Hij was een amateurschilder.

DE OORLOG VAN 1940 –1945

In de oorlog en met name bij de bevrijding van Maastricht heeft de Apostelgroeve een veilige schuilplaats geboden aan de mensen van Biesland. Twee inkrassingen doen daar nog aan herinneren: *ter herinnering aan de oorlogsdagen 7 sept. 1944 tot 14 sept. 1944 Fam. Devens- Colla en Fam. Gulikers-Englebert ene herinnering aan de oorlogsdagen van 7 sept. 1944 tot 14 sept. 1944*. Backerra noteert in zijn verslag: “op einde van de oorlog van ’44 hebben hierin 150 mensen geschuild en geslapen”. Een gesprek met de familie Bollen-Hulst van de nabijgelegen hoeve Nekum bevestigt dit verhaal. Als 10-jarig kind

zat Mevrouw Bollen enkele dagen met diverse families uit de directe omgeving in de groeve tijdens de bevrijding van Maastricht. Voor de groeve langs de Dallingsweg lagen de telefoonkabels van de Duitse veldtelefoon. In de boerderij was een lazaret voor gewonde Duitse soldaten.

Het ging er hevig aan toe. De Amerikanen zaten aan de overzijde van het Albertkanaal en schoten de ene granaat na de andere richting oosten. De “vluchtelingen” zaten nog nabij de ingang en hoorden het geschut aan. Toen de granaten ook nabij de ingang insloegen, vluchtten ze hals over kop naar binnen. Een meegebracht schaap werd dodelijk getroffen. Enige dagen daarna werd een paard van de familie Bollen eveneens getroffen door een granaatscherf en moest met enkele geweerschoten door de Duitsers uit zijn lijden worden verlost.

Regelmatig werd nabij de ingang een luchtje geschept, maar als “*d’n dreuvige*” over kwam vliegen, was het ook de hoogste tijd om een goed heenkomen ondergronds te zoeken. De “dreuvige” was de naam van een Duits verkenningsvliegtuig en als dat –heel traag- over vloog, was dat een teken dat korte tijd daarna Duitse jagers aanvallen gingen uitvoeren. Ze schoten op alles wat bewoog. Zo werden er ook 2 runderen dodelijk getroffen in de wei voor de ingang, aldus Hugo Hulst, de wijnboer van de Apostelgroeve. In de groeven hadden de verschillende families al hun eigen “gang” uitgekozen. Men sliep op stro of meegebrachte matrassen. Als verlichting gebruikte men kaarsen of petroleumlantaarns. Na het eerste geweld bleven de moeders met kinderen achter en gingen de mannen overdag werken. ’s Avonds gingen ze weer terug naar de veilige groeve. Veilig voor het oorlogsgeweld, maar enkele weken nadat de vluchtelingen de groeve hadden verlaten, viel een groot gedeelte van het plafond naar beneden in een gang,

waar een familie al die dagen “een veilig heenkomen” had gevonden.

Tijdens de oorlog bood de groeve onderdak aan de boerderijdieren: verstoken voor de Duitsers huisden onder andere enkele varkens op of nabij de bodem van de droog gevallen put onder de Apostelhoeve. Normaal moest een van de kinderen twee maal per dag de groeve in om de beesten te voeren. Soms was er echter te veel “ongewenste” activiteit nabij de ingang en om geen slapende honden wakker te maken werd met de toen nog intacte windas het voer voor de beesten in een emmer via de put neergelaten. Ook na de oorlog, toen het vlees op de bon was, “logeerden” nog enkele varkens in de groeve.

Uiteraard leende de groeve zich ook voor andere “illegale” praktijken. Zo was er een groot vat benzine verborgen. De brandstof werd gebruikt voor de motorsproeier van de boerderij Nekum. En zaken die van de bezetters “geconfisqueerd” werden, waaronder zelfs motorfietsen, werden ook tijdelijk ondergebracht in de groeve.

Tijdens het gedwongen verblijf ging het er soms gezellig aan toe. ’s Avonds werd er muziek gemaakt om het verblijf dragelijker te maken. Toen de Duitsers bijna verslagen waren en in colonnes langs de groeve marcheerden, moest echter de muziek ijlings gestopt worden om geen provocaties of waakacties uit te lokken.

In de groeve zelf is ook nog een waterput. Deze is echter niet door de champignonkwekers gemaakt, maar in de winter van ’43 -’44. Mathieu, de vader van Hugo Hulst, vreesde dat bij een eventuele bevrijding door de geallieerden het oorlogsfront in de buurt van Maastricht zou komen te liggen. Hij had de Apostelgroeve al uitgekozen als eventuele veilige schuilplaats en om in dat geval ook verzekerd te zijn van drinkwater is hij met enkele kameraden in de winter

van '43 – '44 de groeve in gegaan en heeft in de avonduren in enkele weken tijd de waterput zo'n 7 tot 8 meter diep uitgehakt.

HET TWEDE GEBRUIK VAN DE GROEVE

De teelt van champignons heeft de grootste stempel gedrukt op de groeve. Na de oorlog is een eerste poging gedaan door Mathieu Hulst jr. en Thuur Straetmans, de toenmalige gids van het Avergat in Kanne. Dat was niet zo'n succes en daarna probeerden nog enkele andere kwekers hun kortstondig geluk.

Jan Biesmans uit Lanaken hield het langer vol. Op 6 mei 1964 sluit hij een huurcontract af (ingaaude 1 mei) voor negen jaar, voor een huurprijs van f 100,- per jaar. Het eerste jaar krijgt hij gratis. Hij mag de groeve alleen gebruiken voor de teelt van paddestoelen, het in- en uitvoeren van mest en het aanleggen van een cementlaag op de grond van circa 5 cm. De uitgewerkte mest moet hij "om-niet" leveren aan de pachter van de Apostelhoeve. En uiteraard mag hij niets wijzigen aan bestaande gangen, muren of kolommen. Aan het einde van het huurcontract staat een wijziging, waarin de rentmeester verklaart dat, in afwijking van het gestelde, de contractduur wordt verlengd tot 16 jaar. Staatstoezicht op de Mijnen verleent dan een vergunning tot 1 mei 1980, ondermeer omdat "dat de groeve in goede staat verkeert".

Volgens een schrijven aan Staatstoezicht van het XII Apostel-

18

afb. 12: Achtergebleven thermometer van de champignonkwekers.

huis is het huurcontract per 1 januari 1970 opgezegd, wat door Staatstoezicht weer op 8 februari 1971 wordt bevestigd aan Jan Biesmans. Ook toen draaiden de ambtelijke molens traag. Biesmans heeft zich voor f 600,- laten uitkopen om plaats te maken voor de wijnhandel N.V. Polisen Rijckelen, die in de groeve wijn in houten vaten wil lagere. Zij krijgen hun vergunning op de zelfde dag als de brief aan Biesmans: 8 februari 1971.

De wijnhandel is in haar plannen in feite niet verder gekomen dan de opslag van enkele lege houten vaten. Een enkele maal is er een proeverij georganiseerd, maar verder is men niet gekomen.. Hun vergunning heeft niet lang geduurd: op 21 maart 1973 trekt Staatstoezicht de vergunning weer in.

Op 21 maart 1973 krijgen de gebroeders N.L.J. en P.H. Ronda uit Maastricht vergunning voor het kweken van champignons tot 1 augustus 1992.

Voor hun heeft de pret ook niet lang geduurd. Volgens mededeling van Ronda kwam dat niet door het mislukken van de teelt van champignons, maar lag er een huurconflict aan de basis daarvan. De huur van de groeve werd van f 100,- per jaar plotseling verhoogd tot f 1750,- per jaar! Uiteraard gaan ze daar niet mee akkoord, maar hun animo is daardoor wel sterk gedaald. Onder het motto "wij niet? Dan een ander ook niet!" besluiten ze Staatstoezicht te informeren over de instabiele staat van de groeve. Op 8 augustus schrijft de toenmalige inspecteur Rademakers een inspectierapport naar aanleiding van de "recente meldingen over het afvallen van lagen mergel". Hij meldt dat het gebruik van de groeve reeds op 13 juli verboden is aan Ronda. Dat verbod werd gebaseerd op de algehele veiligheid van de groeve. Hij somt dan een tiental punten op van de geconstateerde onveilige plaatsen en de te treffen maatregelen. Dat varieert van het beveilig-

ligen met jukbouwen, het aanbrengen van kappen, het niet meer betreden van bepaalde gedeeltes tot het afdrijven van losse mergel. Een vrij ingrijpende operatie.

Op 18 september 1973 schrijft het XII Apostelhuis een brief naar de gebroeders Ronda, waarin ze stellen dat ze niet akkoord gaan met hun voorstel en dat het afgesloten huurcontract ongewijzigd wordt gehandhaafd. Ze worden gemaand het bedrag van f 1750,- direct te voldoen. Daarnaast schrijven ze dat de groeve geheel hersteld wordt op aanwijzingen van Staatstoezicht, met enkele inspecties per week op de veiligheid. De kosten van het herstel betalen zij, mits het herstel wordt uitgevoerd door de gebroeders Ronda binnen een periode van 6 tot 8 maanden "*tegen minimale kosten, met gebruik van stutmateriaal van de mijnen en verdere netto-kosten zonder winst, tot een maximaal totaal-bedrag van f 12000,-*". Verder vermelden ze dat "*het Mijnwezen, bij monde van Ir. Rademakers, bereid verklaarde de nodige medewerking te verlenen, zoals adviezen, begeleiding, bemiddeling bij aankoop stutmateriaal, naast het normale toezicht op de veiligheid en het geven van vergunningen*".

Deze vergaande medewerking van het Staatstoezicht doet de Inspecteur-Generaal der Mijnen toch de wenkbrauwen fronsen. In een brief van 21 september 1973 schrijft hij het XII-Apostelenhuis, dat hij "*met enige verbazing heeft kennis genomen*" van het schrijven aan Ronda. "*De daarin aan de heer Rademakers toebedachte bemoenissen gaan uit boven de inspecterende c.q. adviserende taken van ambtenaren van deze dienst en zijn in die vorm ook niet door hem toegezegd*".

Op 15 januari 1975 tekenen P.H. en L.J. Ronda in een brief aan het XII-Apostelenhuis een "*afstandsverklaring*" ten gunste van hun broer, maar in zijn antwoord van 12 februari schrijft de secretaris-rentmeester Stroom dat hun afstandsverklaring wel wordt geaccepteerd, maar dat de oorspronkelijke huurovereenkomst is komen te vervallen en dat met N.

Ronda geen nieuwe huurovereenkomst zal worden gesloten *“en derhalve de Groeve met ingang van 1 maart 1975 definitief zal worden afgesloten”*. Aan N. Ronda schrijven ze bovendien dat hij weliswaar een nieuwe overeenkomst wilt aangaan, maar dat hij niet bereid is de nieuwe voorwaarden te aanvaarden. Dus krijgt hij tot 1 maart 1975 de gelegenheid zijn eigendommen uit de groeve op te halen, waarna ze zal worden afgesloten.

Daarmee kwam een einde aan de champignonteelt in de Apostelgroeve.

Uiteraard is de groeve ook gebruikt voor tijdelijke opslag van veldproducten. In een winter heeft de groeve zelfs vol gelegen met tonnen aardappelen, omdat een handelaar in dit product grote schaarse verwachtte in het voorjaar en zo een goede prijs kon maken. Helaas voor hem was de prijs enkele maanden daarna tot het absolute minimum gezakt en bleef hij zitten met zijn voorraad. In de strenge winter van '62 – '63 konden de spruiten niet geogst worden door de vorst. De stronken werden afgesneden en op karren in de groeve gereden. Daar konden de spruiten langzaam ontdooien en werden ze ondergronds “geplukt”.

Het meest tot de verbeelding sprekende tweede gebruik van de groeve is de illegale jenever stokerij! Omdat de groeve twee etages kent, kon deze perfect worden gecamoufleerd. Een doorgang werd met ijzeren platen afgezet. In die platen werden buizen en leidingen geplaatst voor de aan- en afvoer van water en voor de stankafvoer. Aan de buitenkant werd alles in de grond ingegraven en zo geheel onttrokken aan het oog. De buitenkant van de platen werd perfect gecamoufleerd met aarde in de vorm van een uitgestroomde aardpijp. De toegang van de

stokerij was nog listiger weggewerkt. In de omgeving van een doorgang van de lagere etage onder een pilaar door werden de vloeren opgehoogd met mergel, tot het niveau van de bovenste etage. Niets wees op een lager niveau, dat elders in de groeve zo goed zichtbaar is. De toegang onder de pilaar door was opengelaten door middel van een gemetseld kruipgat, dat afgesloten werd met een ijzeren plaat. Tijdens de “arbeid” sloot een achtergebleven handlanger het kruipgat met de plaat en bestrooide die met mergel. Geen licht, geen geluid en geen andere verschijnsel van hun activiteit drongen tot de buitenwereld door!

Naar eigen zeggen hebben de stokers bewust maar drie maanden volop gewerkt. De redenen daarvoor waren divers. Het installeren en camoufleren kost een grote investering, maar de verdiensten zijn navenant. Men moet zich ook verzekeren van een vaste en vooral veilige afzetmarkt. Voor het stoken gebruikte men echter grote hoeveelheden suiker en de aankoop van zulke grote hoeveelheden was (en is) vaak de zwakke schakel in zo'n bedrijvigheid. Voor dat dit goed en wel in kaart is gebracht door de controlerende instanties, moet men “wegwezen”. Daarbij speelt ook nog eens het betrappen op heterdaad. Vandaar hun keuze voor een korte, maar intensieve bedrijvigheid.

Ik zou dan ook dit artikel willen afsluiten met een welgemeende toast op het verdere welzijn van de groeve.

Met dank aan Laurens Backerra (+), familie Bollen-Hulst, Hugo Hulst en echtgenote, Ed de Grood, Peter Houben, Jacquo Silvertant, Ed Stevenhagen, Max Wijnen.

LITERATUUR

Archief XII Apostelenhuis Maastricht, *rekeningen over de jaren 1770-1784 betreffende het bedrijf in de Apostelgroeve*. SHC EAN 449 inv.nr.206

Archief Rijks Geologische Dienst, Geologisch Bureau. *Lithologisch profiel van de ondergrondse kalksteengroeve Louwberg (Apostelhoeve) aan de Oostzijde van de Cannerberg te Maastricht*. Kaartblad 61F. Groeve 90. Vervolgblad 5 en 6. *Opname: W.M.Felder, P.W.Bosch en Baggen, februari 1980*.

Archief Staatstoezicht op de Mijnen. Dossier Apostelgroeve

Breuls Ton (1981): "De Apostelgroeve". (*niet uitgegeven*).

Brounts Pol (1992): "Aajd nuits". *De Maaspost; Kroniek vaan Mestreech*. 30.09.1992. Maastricht

Flament A.J. (1893): "Geschiedenis van het huis der Twaalf Apostelen, genaamd "de Belick" te Maastricht. (Gesticht voor roomsch katholieke oude mannen, uitgeven op last der provisorsen ter gelegenheid van het vierhonderdjarig jubelfeest, den 3den Mei, 1493 – 1893)". Maastricht.

Houben Peter (1997): "De Catacomben van Maastricht". *SOK-Medelingen* 27, juli 1997, Maastricht

Stevenhagen Ed (1993): "Discussiestuk". *SOK-Info* 53. juni 1993. Maastricht

L.S. (1995): "Duizend jaar wijncultuur in en om Maastricht". *De Maaspost; Kroniek vaan Mestreech*. 07.06.1995. Maastricht.

Jansen J.C.G.M (1995): "Een bejaardenhuis op het ondernemerspad". *Lingua Theodisca* 16-2; 1151-1158. Münster/Hamburg

Term, Jaap van (1996): "Neerlands grootste wijngaard". *NIRIA Nieuws* 1 - 24.01.1996. Den Haag.

Felder W.M en P.W. Bosch (1998): "Geologie van de St. Pietersberg bij Maastricht". *Grondboor en Hamer*. Jrg. 52, nr. 3

DE APOSTELGROEVE: EERSTE SOK- VLEERMUISRESERVAAT

Ed de Grood

p/a Natuurhistorisch Museum Maastricht

Bosquetplein 7

6211 KJ Maastricht

INLEIDING

Dat de Apostelgroeve het eerste SOK-vleermuisreservaat is, is in zoverre juist dat het inderdaad de eerste door de SOK geadopteerde groeve is die daadwerkelijk is afgesloten ten behoeve van de bescherming van de vleermuisen. Deze gebeurtenis, in 1981, werd gemarkeerd door een klein feestje, in de open lucht, in de vorm van een officiële opening, of beter: officiële afsluiting en werd begeleid door enige flessen wijn van het boven de groeve gelegen wijngoed.

Echter, de afsluiting van deze groeve maakte deel uit van een groter project, waar de afsluiting van de Koeleboschgroeve en de Roothergroeve evenzeer onderdeel van waren. Zelfs waren de plannen voor deze twee groeven van een eerdere datum dan die van de Apostelgroeve.

23

EEN GROOT PROJECT

In oktober 1978, de SOK bestond amper een jaar, werden de eerste stappen ondernomen om als studiegroep zelf onderaardse groeven te gaan beheren. Dat zelf gaan beheren van groeven was geen staand beleid van de studiegroep, noch van het Natuurhistorisch Genootschap.

De reden om het toch te doen was een praktische: zou de SOK zich afzijdig houden, dan zouden enkele groeven door

*Afb. linkerpagina: Winter 1979: de Apostelhoeve met wijngaard waaronder de Apostelgroeve zich uitstrekt.
(foto Ton Breuls)*

wanbeheer of om andere redenen verloren gaan. Prettige bijverschijnselen waren wel dat de SOK zich zo verzekerd wist van comfortabele eigen onderzoeksterreinen en dat -door een voortvarende aanpak- er “voorbeeld”-groeven ontstonden die grote invloed zouden hebben op het groevenbeleid van de grote natuurbeherende instanties. Zowel de Studiegroep als het Genootschap hebben altijd beseft dat het beheren van natuurterreinen niet hun taak is en dat het zou gaan om een tijdelijke toestand, als het ware in afwachting van betere tijden. Die betere tijden zijn nu, twintig jaar later, daadwerkelijk aangebroken. Het mede door de SOK in brede kring geënta- meerde beseft van de waarden van onderaardse kalksteengroeven heeft het redden van groeven minder urgent gemaakt. De tijd was nu rijp voor een volgende stap: een volwassen onderzoeks- en onderzoekersvriendelijke beheersinstantie. Als zelfstandige organisatie, gelieerd aan het Natuurhistorisch Genootschap, is daartoe in 1998 de Stichting Ir. D.C. van Schaik

Afb. 2: 21 Februari 1981: Opruimactie nabij de ingang.
(foto Ton Breuls)

Afb. 3: 13 maart 1981: Het loodzware ijzeren hek wordt bij de ingang afgeleverd door de constructeur.
(foto Ton Breuls)

in het leven geroepen. Onder voorzitterschap van Joep Orbons worden de SOK-groeven, intussen zeven in getal, thans overgeheveld naar deze nieuwe stichting. De voorbeeldfunctie blijft overigens actueel: gevestigde natuurbeherende instanties zijn ondanks alle goede bedoelingen niet altijd bereid of in staat om de onderaardse kalksteengroeven die aandacht te geven die zij naar onze mening verdienen.

FILOSOFIE VAN DE AFSLUITING

Het SOK-bestuur ontwikkelde al in 1978 een filosofie ten einde de groeven beter te gaan beheren dan tot dan toe gebruikelijk was. Tot die tijd waren onderaardse kalksteen-

groeven namelijk veelal de stiefkinderen van het natuurbeheer. Op zijn best hadden beherende instanties enig besef van overwinterende vleermuizen maar ook dat leidde lang niet altijd tot adequate maatregelen. Veel groeven, zelfs die in de Sint Pietersberg, lagen er verwaarloosd bij, waren deels soms ware vuilstorten, waren pertinent onveilig voor onderzoekers en -niet minder- voor overwinterende vleermuizen.

Het SOK-bestuur ontwikkelde het idee dat wie respect voor de groeven wil dat respect moet verdienen door in alles, tot in het kleinste detail, te laten zien dat de groeven hem lief zijn en dat je zelf als beheerder de objecten die je zijn toevertrouwd ook volledig serieus neemt.

In de praktijk heeft zich dit vertaald in een op een verzorgde wijze uitvoeren van groeve-afsluitingen en vooral in het verzorgd houden van die afsluitingen én van de groeve zelf.

Afb. 4: 14 Maart 1981: Door een tiental vrijwilligers is het hek door middel van mankracht op zijn plaats gebracht. (foto Tòn Breuls)

Aan de hand van het voorbeeld van de Apostelgroeve zal ik hier nu kort over uitweiden.

DE APOSTELGROEVE DIENT ZICH AAN

De Apostelgroeve is een uitgesproken voorbeeld van een groeve die waarschijnlijk verloren zou zijn gegaan als de SOK zich het lot ervan niet had aantrokken.

Op 4 april 1979 hadden Jos Cobben en Joop van den Hoorn in Heerlen een strategisch gesprek met o.a. vertegenwoordigers van het Staatstoezicht op de Mijnen om te zien in hoeverre de overheid ons bij onze plannen met betrekking tot de Koeleboschgroeve en Roothergroeve van dienst kon zijn. Zich dit gesprek herinnerend heeft inspecteur Rademakers van het Staatstoezicht op de Mijnen (de voorganger van Wiel Miseré) ons enige tijd later attent gemaakt op de door hem intussen afgekeurde Apostelgroeve. De tot dan actieve champignonkweker werd de toegang ontzegd en de eigenaresse, de Stichting Lambert van Middelhoven, werd verplicht de groeve degelijk af te sluiten. Rademakers wist dat de eigenaresse niet geïnteresseerd was in een eeuwige zorg voor een afsluiting en waarschijnlijk zou kiezen voor het definitief opheffen van de toegang met behulp van explosieven. Door zijn bemiddeling bleek de eigenaresse bereid om de groeve aan de SOK in beheer te geven mits zij maar gevrijwaard zou blijven van elke zorg en elke aansprakelijkheid. Deze deal, in de vorm van een onderlinge overeenkomst, was gauw gemaakt. De medewerking van Staatstoezicht op de Mijnen was impliciet gewaarborgd en dat hielp weer mee om van het toenmalige Ministerie van CRM een geldelijke ondersteuning voor dit project te verkrijgen.

Afb. 5: 12 April 1981: Lachende gezichten na de geklaarde klus. De officiële ingebruikstelling met als eregasten Dr.P.J. van Nieuwenhoven (3e van links) en Prof.Dr.J. de Wilde (4e van rechts). (Foto Ton Breuls)

INZET VAN VRIJWILLIGERS

Anderhalf jaar heeft het toch nog geduurd voordat alle administratieve procedures rond het in beheer nemen van de groeve waren afgerond. Daarna kwam het aan op menskracht, op de vrijwilligers van de SOK die, met toestemming van de eigenaresse, onder toezicht van Staatstoezicht en met het geld van CRM (f 1400,-!) het project door middel van hun arbeid concreet moesten maken. Door Jos Cobben werd in café De Schuster in Kanne een bijeenkomst belegd teneinde voldoende metselaars, sjouwers, vloerenvegers en lampendragers onder SOK-leden te kunnen ronselen. Vele zaterdagen is er vervolgens gewerkt. Honderden kruiwagens afval werden uit de groeve verwijderd en de ingangspartij, die nagenoeg aan het oog onttrokken was, werd opgeschoond. In het voorjaar van 1981 werd het door een beviende constructeur te Maastricht vervaardigde ijzeren hekwerk geplaatst en geschilderd. Het informatiebordje en het hangslot completeerden de afsluiting. Vooruitlopend op de afsluiting werden al enige weken eerder een aantal historische tekeningen m.b.t. WO I door de Maastrichtse beeldend kunstenaar Gèr Boosten van ingekraste hakenkruisen ontdaan en perfect gerestaureerd. Op 12 april, op palmzondag, werd -zoals hiervoor reeds vermeld- het gereedkomen van dit project met een goed glas wijn beklonken. Tot de genodigden behoorden, heel

Afb. 6: 5 November 1989: Reparatie van het hek door de ploeg van Han Bochman. (foto Ton Breuls)

Afb. 7: 9 Maart 1981: Restauratie van tekeningen WO I door de Maastrichtse kunstenaar Gèr Boosten. (foto Ton Breuls)

toepasselijk (zie het artikel van Jos Cobben over de groeve als vleermuisrefugium), de vroegere voorzitter van het Genootschap Dr. P.J. van Nieuwenhoven en Prof. Dr. J. de Wilde uit Amsterdam. Beiden waren vleermuisonderzoekers van het eerste uur die in de vijftiger jaren juist in de Apostelgroeve hun belangrijkste onderzoekingen deden. Van Nieuwenhoven is op zijn onderzoek in deze groeve in 1956 zelfs gepromoveerd. Het deed deze pioniers zichtbaar goed dat de (toen!) jonge generatie “hun” groeve van de ondergang had gered.

TWINTIG JAAR VERDER

Een groeve afsluiten is één ding, haar afgesloten houden een ander. Niemand had verwacht dat de eerder genoemde afsluitingsfilosofie direct zou werken. De kersverse beheerder, Ton Breuls, heeft de eerste jaren handen vol werk gehad aan het ophangen van nieuwe sloten en aan het (laten) repareren van doorgezaagde spijlen, verdwenen poortjes, etc. Door stug volhouden en het daardoor vestigen van een nieuwe traditie, namelijk die van de afgesloten en verzorgde groeve, ebde de vernielzucht langzaam weg. Nu, na bijna twintig jaar, hebben de vernielingen een aanvaardbaar laag niveau bereikt en vormen ze praktisch geen probleem meer. Dat de filosofie heeft gewerkt is mede te danken aan het “openlaten van de achterdeur”, aan de mogelijkheid voor alle goedwillenden om de groeve tóch te bezoeken. Een ieder met enige kennis van zaken kon (en kan) na het vervullen van enkele formaliteiten toegang krijgen tot de groeve, bijv. voor het doen van onderzoek. Daar is in al die jaren ook regelmatig gebruik van gemaakt. Dergelijke bezoeken, maar ook alle controles, reparaties

e.d. zijn door beheerder Ton Breuls nauwkeurig bijgehouden en in een echt groevenboek opgetekend. Toen het eerste deel van dit groevenboek vol was werd het door hem in 1995 aan het SOK-bestuur overgedragen en het staat vast dat dit doorleefde relikwie, compleet met ezelsoren, één van de eerste objecten zal zijn die een plaats zullen krijgen in een toekomstig “mergelmuseum”. We vinden er opmerkingen in als “hek ontstof”, “geen gevolgen aardbeving” en “hard geroepen, tien minuten gewacht en toen nieuw slot opgehangen”. Maar ook een briefje van een vleermuis-teller: “groeve is op sommige plekken gammel; volgend jaar paraplu meenemen!”.

CONCLUSIE

Het idee dat de SOK een tijd lang een rol zou kunnen en moeten spelen in het veiligstellen en beheren van onderaardse kalksteengroeven is vruchtbaar gebleken. In twintig jaar tijd zijn een zevental groeven door de SOK geadopteerd. Door de expliciete voorbeeldfunctie in de tachtiger jaren overstijgt het belang van dit project dat van de studiegroep en het genootschap.

De Apostelgroeve heeft als eerste SOK-groeve een ruim aandeel gehad in deze voorbeeldfunctie en is er het bewijs van dat zorg en betrokkenheid van vrijwilligers de beste garantie vormen voor succesvol ondergronds natuur- en cultuurbeheer.

Deze kwaliteit indachtig leidt de Stichting Ir. D.C. van Schaik thans de voormalige SOK-groeven naar de volgende eeuw.

IS DE APOSTELGROEVE GESLAAGD ALS VLEERMUISREFUGIUM?

Jos Cobben

Prins Bisschopsingel 1H

6212 AA Maastricht

INLEIDING

Toen het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg er in 1979 in slaagde het beheer over deze kleine verlaten mergelgroeve in het Jekerdal te bemachtigen, vroeg men zich af of het beoogde doel, een vleermuisreservaat, wel gehaald zou worden. De groeve verkeerde destijds in een erbarmelijke staat. Champignonkweek, een jeneverstokerij en illegaal bezoek hadden er duidelijk hun sporen achtergelaten.

Er werd een beheersplan opgesteld en vrijwilligers ruimen in maart 1981 een grote hoeveelheid puin en afval uit de groeve op. Er werd een deugdelijk hekwerk aangebracht. En op 12 april 1981 was door middel van een feestelijke afsluiting een nieuw vleermuisreservaat geboren. Nu, ruim 20 jaren na de eerste stappen op weg naar het nieuwe reservaat, wordt kort teruggekeken op de resultaten van deze inspanningen. Aan de hand van beschikbare telgegevens zal worden getracht antwoord te geven op de vraag: is de Apostelgroeve geslaagd als vleermuisrefugium?

HET VLEERMUISONDERZOEK IN DE APOSTELGROEVE IN HET KORT

Het vleermuisonderzoek in Nederland en in Limburg in het bijzonder kreeg, zonder andere verdienstelijke

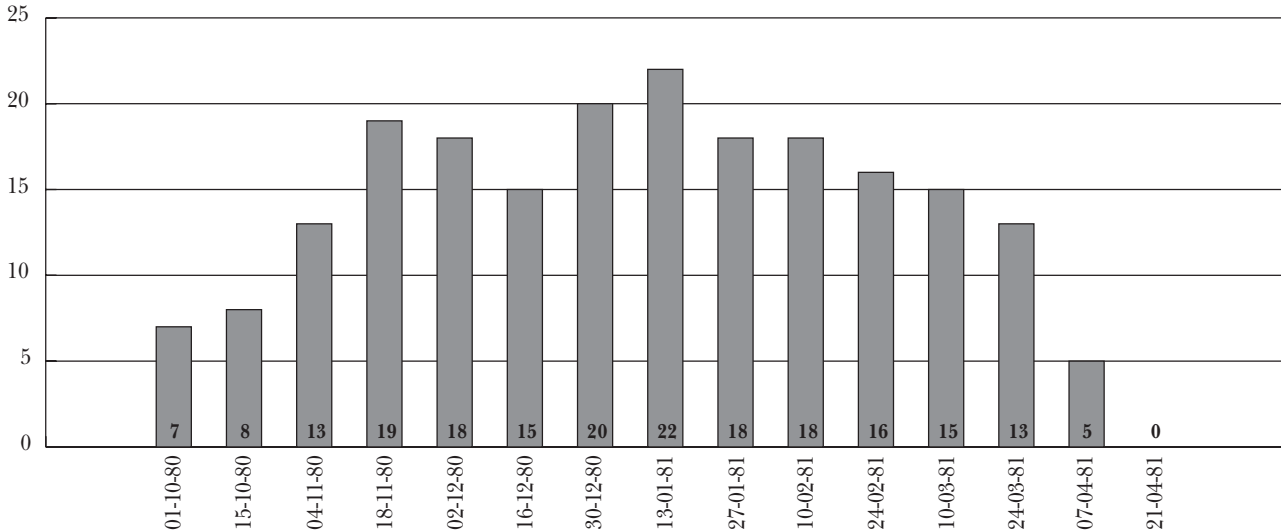
Afb. linkerpagina: Bechsteins vleermuis (Langoor) in Apostelgroeve. (foto: T. Breuls)

vleermuisonderzoekers zoals o.a. Waage en Van Schaik tekort te doen, grote bekendheid door het werk van Leo en Pieter Bels. Deze begonnen eind dertiger jaren een uitgebreid ringonderzoek in de Limburgse kalksteengroeven. De Apostelgroeve was toen één van de vele objecten die zij tijdens hun onderzoek bezochten. Zij troffen er tijdens een van hun bezoeken één Ingekorven vleermuis en vier Kleine hoefijzerneuzen aan. (Bels, 1952)

De Wilde en Van Nieuwenhoven kozen de Apostelgroeve in 1952 uit voor hun studie over het gedrag van vleermuis-

zen in de winterslaaperperiode. De structuur van de groeve met de verschillende niveaus en de hierdoor bijzondere klimatologische omstandigheden hebben zonder twijfel een rol bij deze keuze gespeeld. Zij karteerden de groeve en hielden de vleermuispopulatie in de winters van 1952, 1953 en 1954 telkens (ruim) een week lang dag en nacht nauwlettend in de gaten. Om de twee uur (later om de drie uur) werden er met hulp van studenten tellingen gehouden. Er vonden ook temperatuur- en vochtigheidsmetingen plaats. Dit onderzoek resulteerde in 1954 in een publicatie. In 1956 promoveerde Van Nieuwenhoven met zijn onderzoek in deze groeve. De resultaten werden ook gepubliceerd.

Fig. 1: Apostelgroeve.
Telrondes van 1-10-80 t/m 21-4-81.

Na Van Nieuwenhoven werd het –wat vleermuisonderzoek betreft- stil rond de Apostelgroeve. De groeve raakte in verval. Eind 1979 was er voldoende zekerheid dat de groeve door de SOK als vleermuisreservaat geadopteerd kon worden. Op 12 januari, 3 februari en 14 maart 1980 werd er een proeftelling gehouden om de groeve te “verkennen”. Tijdens deze tellingen werden er respectievelijk 15, 15 en 11 vleermuizen aangetroffen. Dat was –gelet op het “gebruik” in de afgelopen jaren- een bemoedigend resultaat.

In oktober 1980 werd besloten om het verloop van het aantal vleermuizen tijdens de hele winterslaaperperiode te volgen. Om de veertien dagen werd de toen nog niet afgesloten groeve geïnventariseerd. Deze tellingen beperkten zich tot zichtwaarneming en determinatie van de dieren. Van een klein aantal vleermuizen kon de soort niet worden vastgesteld omdat ze te diep in spleten en scheuren waren weggekropen. Hierdoor zal de zoekfout waarschijnlijk vrij hoog zijn. Deze werd eerder al op 42% en zelfs op 66% ingeschat. (De Wilde & Van Nieuwenhoven, 1954) Er werden géén dieren van de wand genomen. Iedere verstoring van de vleermuis in winterslaap gaat immers ten koste van zijn tijdens de zomer opgespaarde vetreserve. En die is van levensbelang voor het dier om de winter door te komen.

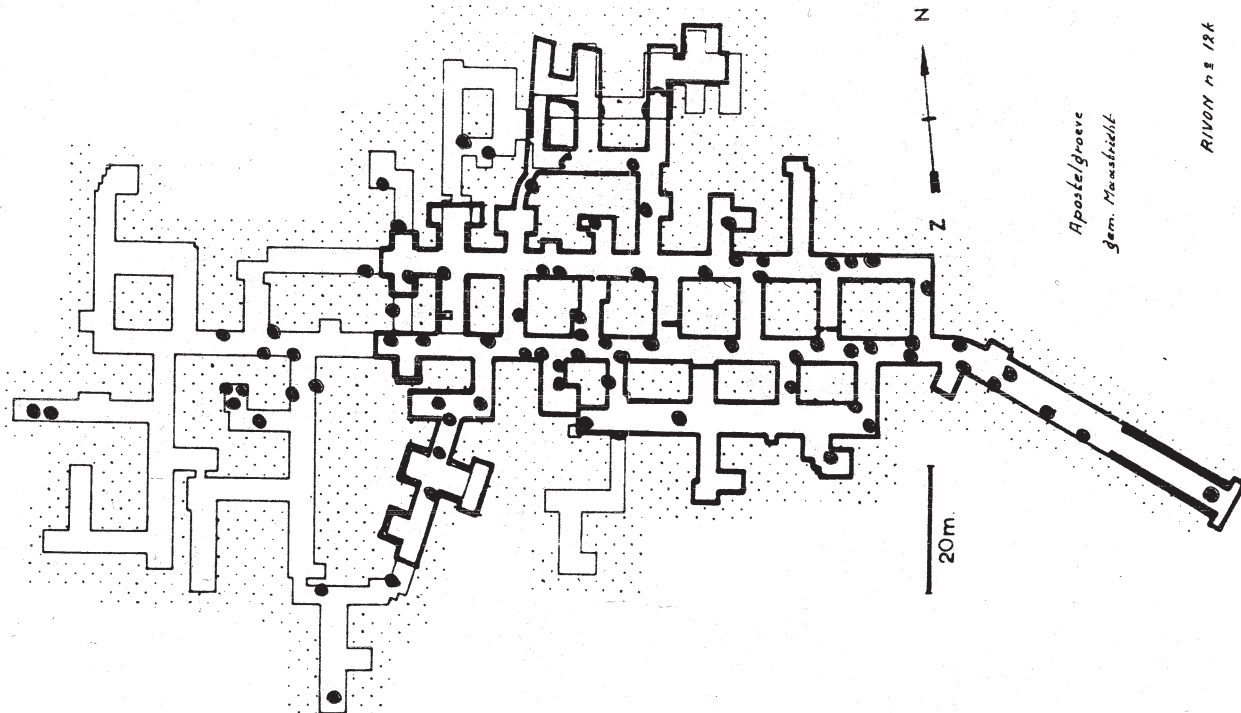
De resultaten van de 15 zoekrondes zijn verwerkt in fig. 1. Deze grafiek laat het verloop zien van de (toen nog) kleine vleermuispopulatie. Bij het begin van de tellingen op 1 oktober 1980 zijn er al enkele dieren binnen. Op de achtste telronde van 13 januari 1981 bereikt deze aantalsontwikkeling zijn hoogtepunt. Daarna neemt het aantal dieren weer langzaam af. De vleermuizen verlaten de groeve. Plattegronden, waarop de hangplaatsen van de vleer-

muizen tijdens iedere telronde staan aangegeven, laten zien dat er in de winterslaaperperiode duidelijk sprake is van migratie binnen het winterverblijf. De dieren worden geregeld spontaan wakker en verplaatsen zich. Dan zoeken ze elkaar ook op voor de paring.

Als alle waarnemingen van de 15 zoekrondes op één plattegrond (zie fig.2) worden uitgewerkt, blijkt, dat vrijwel het gehele stelsel gedurende de winterperiode door een relatief kleine aantal vleermuizen wordt gebruikt. Sommige delen van het stelsel werden het gehele winterslaaperperiode gemedend door de vleermuizen.

Nadat de groeve begin 1981 was voorzien van een hekwerk keerde de rust terug in het stelsel. Hierdoor ontstonden er optimale overwinteringskansen voor de vleermuizen en dat was duidelijk merkbaar aan het aantal waarnemingen tijdens de volgende jaarlijkse tellingen. Bovendien konden de telgegevens nu gemakkelijker met elkaar worden vergeleken omdat de omstandigheden in en rond de groeve tijdens de winterslaaperperiode steeds hetzelfde waren.

De telgegevens vanaf 1979 tot en met 1998 zijn verwerkt in fig. 3. Deze grafiek laat zien, dat de ontwikkeling in de groeve na een terugval eind tachtiger jaren weer voorspoedig verloopt. Het aantal vleermuizen stijgt ieder jaar lichtjes. Het aantal soorten is stabiel. De Watervleermuis is -zolang in bijna alle groeven- het sterkst vertegenwoordigd, gevolgd door de Baardvleermuis. Ook de (gewone) Grootoorvleermuis is een regelmatig terugkomende gast. De Meervleermuis is na 1983 niet meer aangetroffen in de groeve. Ook met de Franjestaart wil het nog niet lukken. Daar staat tegenover dat de ontwikkeling van het aantal Ingekorven vleermuizen optimistisch te noemen is.

Afb. 2: Plattegrond met de vindplaatsen van de vleermuizen tijdens de 15 tellingen van 1-10-80 t/m 21-4-81.

Tijdens de telling van 1981/1982 werd een Bechsteins vleermuis (Langoor) aangetroffen. Van deze zeldzame soort werden door Van Nieuwenhoven tijdens zijn onderzoek drie exemplaren waargenomen (J. de Wilde & P. Van Nieuwenhoven, 1954). Hierover staat nog steeds een aantekening vermeld op een wand in de groeve. Van deze vleermuissoort komen er tegenwoordig hooguit 1 of 2 exemplaren voor in heel Nederland! Als.....!

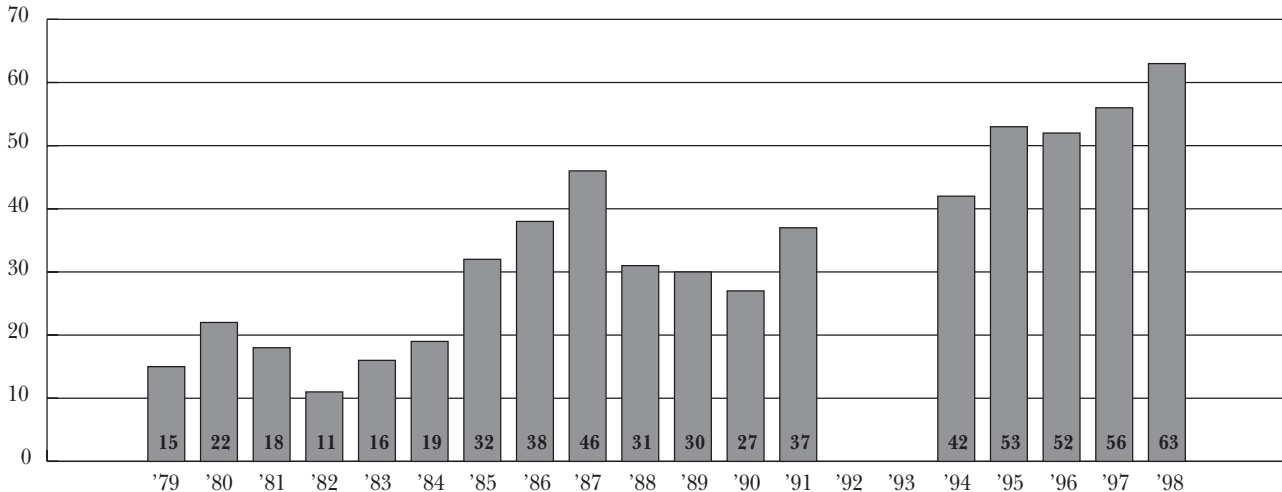
De aantalsontwikkeling in de Apostelgroeve vanaf 1979 is verwerkt in fig. 4.

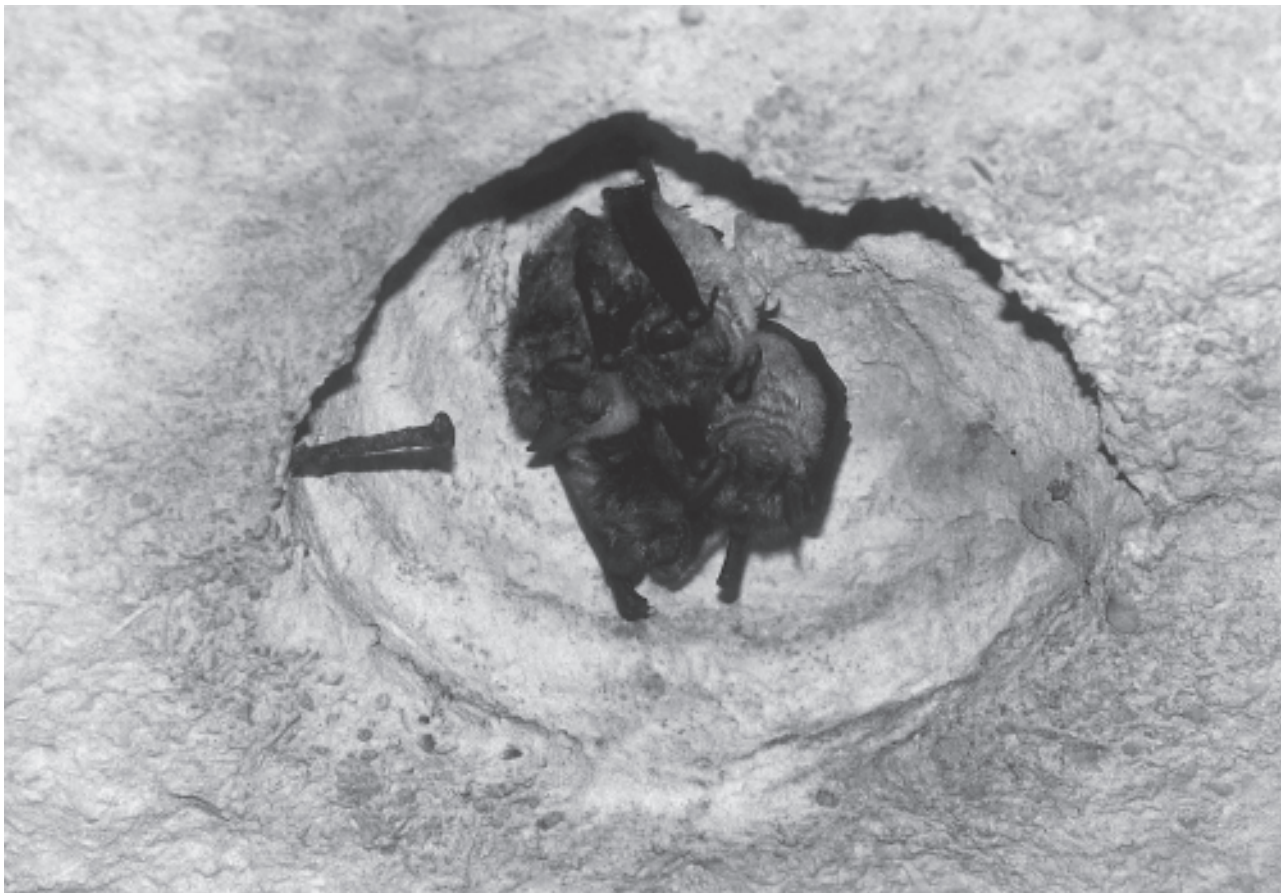
Het stijgend aantal overwinterende vleermuizen in de Apostelgroeve geeft aan dat de groeve geschikt is als

vleermuisreservaat. Er heerst een voor de vleermuis aantrekkelijk gevarieerd ondergronds klimaat. Vrijwel elke aangetroffen soort stelt zijn eigen specifieke eisen aan het winterverblijf. De Apostelgroeve lijkt aan die eisen van het dier te voldoen. De Ingekorven vleermuis vindt er nu al jaren op vrijwel dezelfde plaats zijn vaste stek. De waarneming van een Bechsteins vleermuis was natuurlijk een toevalstreffer. Maar het geeft wel duidelijk aan, dat de groeve ook geschikt is als overwinteringsplaats voor zo'n uiterst zeldzame soort.

De vraag in de titel van dit verslag: "Is de Apostelgroeve geslaagd als vleermuisrefugium?" kan dan ook alleen maar bevestigend worden beantwoord.

fig. 3: Vleermuisbestand Apostelgroeve 1979 – 1998.

Ingekorven vleermuis, Apostelgroeve. (foto: T. Breuls)

jaar/soort	d	m	D	n	Pl	Em	B	Indet	Totaal
1979/80	12	1	0	0	1	0	0	1	15
1980/81	10	3	2	1	4	0	0	2	22
1981/82	12	2	1	0	2	0	1	0	18
1982/83	5	3	2	0	0	0	0	1	11
1983/84	7	5	1	0	0	0	0	3	16
1984/85	9	3	0	0	3	0	0	4	19
1985/86	12	7	0	0	3	0	0	10	32
1986/87	21	10	0	1	2	0	0	4	38
1987/88	32	6	0	0	4	0	0	4	46
1988/89	20	5	0	0	6	0	0	0	31
1989/90	15	8	0	0	3	1	0	3	30
1990/91	10	14	0	0	3	0	0	0	27
1991/92	24	8	0	0	3	0	0	2	37
1992/93									
1993/94									
1994/95	25	12	0	0	1	4	0	0	42
1995/96	22	20	0	0	4	7	0	0	53
1996/97	28	12	0	1	3	6	0	2	52
1997/98	18	26	0	0	2	6	0	4	56
1998/99	28	22	0	2	2	7	0	2	63
Totaal	310	167	6	5	46	31	1	42	608
	(51%)	27,5%	1%	0,8%	7,6%	5,1%	0%	7%	100%)

d = watervleermuis

m = bardvleermuis

D = meervleermuis

n = franjestaart

Pl = grootoorvleermuis

Em = ingekorven vleermuis

B = Bechsteins vleermuis

Indet = indeterminabel

Ik draag deze bijdrage op aan fanatiek meeteller en vriend Cees Heuts, die ons onlangs te jong ontvallen is. We zullen hem missen. Maar ook dank aan alle andere tellers voor hun jaarlijkse inzet

LITERATUUR

Bels, L., 1952. Fifteen years of bat banding in the Netherlands, Publicatie van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Reeks V.

Wilde, J, de en P.J. van Nieuwenhoven, 1954. Waarnemingen betreffende de winterslaap van vleermuizen, Publicatie van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Reeks VII.

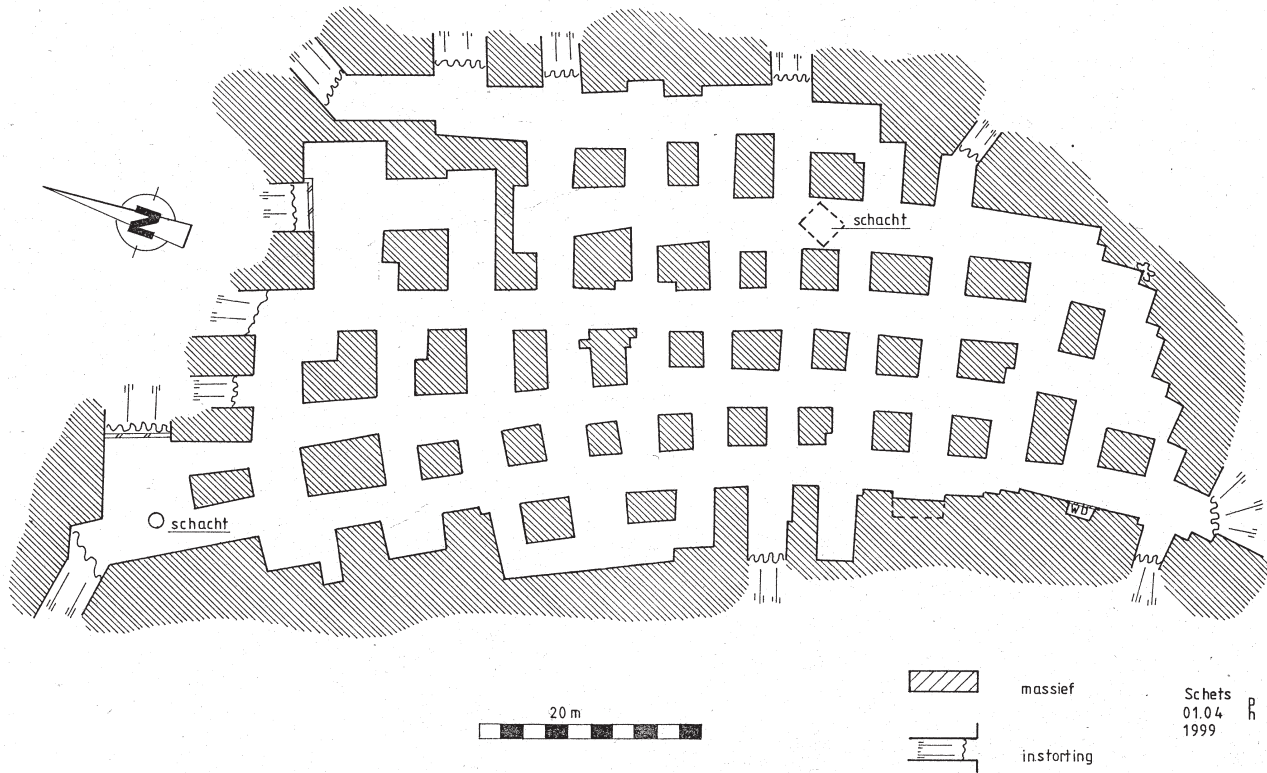
Nieuwenhoven van, P.J., 1956. Ecological observations in a hibernation-quarter of cave-dwelling bats in south-limburg, Publicatie van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Reeks IX.

De Grood, E., 1981. "Drie nieuwe vleermuisreservaten", Natuurhistorisch Maandblad 70 (11), p. 190 - 192..

Cobben, J., 1982. "Onverwachte gasten in de kalksteengroeven", Natuurhistorisch Maandblad, 71 (10), p. 172 - 173.

Cobben, J., 1988. "Onverwachte gasten in de kalksteengroeven 2", Natuurhistorisch Maandblad, 76 (9), p. 157 - 158.

fig.4: Aantalsontwikkeling Apostelgroeve vanaf 1979 (in 1992/93 en 1993/94 geen tellingen).

afb. 6: Plattegrond. Een vergeten schacht van de Roosburg.

EEN VERGETEN SCHACHT VAN DE ROOSBURG

Ton Breuls

Bovenstraat 28

3770 Kanne Riemst

INLEIDING

De bekendste en meest dramatische instorting van een groeve in het Mergelland was ongetwijfeld die van de Roosburg te Zichen op 23 december 1958. Onlangs nog verscheen een boek aan de hand van Vital Medaerts, waarin de chronologie en de gevolgen van deze ramp uitgebreid werd gedocumenteerd. Al eerder hadden instortingen plaatsgevonden, zoals in 1931 en in de vorige eeuw had een deel van de groeve het ook al begeven. In welk jaar precies is (was) niet bekend, maar “het rommelde” allang in de Roosburg.

Het intensieve gebruik van de groeve voor de champignonteelt heeft vele sporen achtergelaten. In de nog begaanbare delen van de groeve zijn de aanwijzingen daarvoor nog talrijk. De vele schachten of luchtkokers voor de aanvoer van verse lucht zijn ondergronds en bovengronds ook nog aanwezig. Alleen is menig luchtkoker nadien van boven gedicht en niet meer waarneembaar. Een veel gebruikte methode van afdichten was het aanbrengen van betonnen balken boven de koker, even onder het maaiveld. Door het daarna afdekken met grond en door gebrek aan documentatie hierover verdween zo'n koker in de meeste gevallen bovengronds voorgoed uit beeld. Alleen ondergronds is de schacht dan nog te zien. In verband met de aanleg van de omleidingsweg rondom de open CBR-groeve Romont, die oorspronkelijk over een deel van de Roosburg zou lopen, heeft de CBR een bureau opdracht gegeven de groeve te karteren en de relatie met de bovengrond in kaart te brengen. Door de verandering van de plannen (“geen Vlaamse grond voor

Waalse afgraving”) is er een conflict ontstaan tussen de CBR en de Vlaamse overheid. Al of niet toegezegde ont-eigeningen spelen daarbij een rol. Ondanks goede con-tacten en beloftes is het huidige beleid van de directie van CBR nog steeds om de plattegrond (nog) niet aan derden ter inzage te geven. Door het ontbreken van een goede plattegrond is het daarom zeer moeilijk boven-grondse “vergeten” schachten exact te lokaliseren.

EEN “VERGETEN” LUCHTKOKER

Op maandag, 22 maart 1999, was de bij vele SOK-leden bekende Theo Jennen uit Zichen een veld aan het akkeren boven de Roosburg. Een deel van het veld was al in 1931 ingezakt, maar dat was, evenals met een verzakking van een nog oudere instorting (uit de vorige eeuw?), nadien weer met nieuwe grond meer of minder geëgaliseerd. Aan de rand van het veld, net langs de “reen” met een andere akker, voelde Theo een zekere weerstand tijdens het ploegen. Bij inspectie bleek dat hij enkele betonnen balken, die plaatselijk dallen worden genoemd en die de afslui-ting vormden van een oude luchtkoker, van hun plaats getrokken had. (afb. 1). Theo, die ter plaatste zeer goed bekend is en de ramp en de reddingswerken nog van na-bij gevolgd heeft, was zeer verbaasd een luchtschacht dáár aan te treffen. Een naar beneden gegooide brandende sigaret gaf hem de indruk dat op de schacht geen tocht stond. Of het was een schacht die in of op een instorting uitkwam, of het was een schacht van een (restant van een) groeve, dat als een soort ongeroerd eiland temidden van de instorting van 1958 lag. Theo waarschuwde de gemeen-telijke groevenopzichter Philip Duchateau, die op zijn

afb. 1: Vergeten schacht ontdekt.

beurt de leden van de vzw Hulpdienst Groeven inschakelde. Op donderdag, 25 maart 1999, zijn Philip en ik de schacht gaan inspecteren. Het was een ronde schacht met een dia-meter van rond 1.20 m. en opgebouwd uit betonnen rin-gen. Dat was een belangrijke aanwijzing, omdat bij de zoek-tocht naar slachtoffers in 1958 speciaal daarvoor schach-ten waren af gediept. Ter bescherming van de reddings-werkers werden de wanden van de ronde kokers toen be-kleed met stalen ringen. “Onze” koker was echter opge-bouwd met betonnen ringen. Een zaklantaarn aan een touw gaf geen duidelijk beeld of de koker ondergronds in een groeve uitkwam of in een instorting. De hoogte van de schacht bleek vanaf het maaiveld tot aan de stortkegel on-der aan de koker rond 21 meter te bedragen. Besloten werd om de gemeente ladders te laten hangen in de koker en een afdaling te wagen.

afb. 2: Ladders in de schacht.

afb. 3: Onderaards landschap.

EEN “VERGETEN” GROEVE

In alle vroegte van de ochtend op donderdag, 1 april 1999, kwamen enkele medewerkers van de gemeente Riemst met ladders, stevige touwen en een daaltoestel bij de schacht boven op het veld. Met pas- en meetwerk, een enkele krachtterm en wat aanwijzingen werden de ladders veilig en zeker aan elkaar geknoopt en met behulp van het daaltoestel naar beneden gelaten. (afb. 2) Bovengronds werd de ladder “gezekerd” met een stevige balk. Omdat volgens Johan Willems zekerheid voor alles geldt (*“misschien is er niet genoeg lucht beneden”*) en er dus eerder een Hollander opgeofferd kon worden dan een Belg), ging ik voor een eerste verkenning naar beneden. Daar wachtte mij een aangename verrassing: geen kleine kuil, geen instortingsgordel rondom de schacht, maar een heuse groeve, waarvan ik het einde in mijn lichtstraal niet kon vangen. Weldra volgden Philip en Johan Janssen en aan touwen werd het benodigde mate-

riaal naar beneden gelaten voor de kartering, de inventarisatie en tassen met foto- en videocamera.

Een eerste rondgang toonde ons een deel van de Roosburg, dat omringd door de diverse instortingen er omheen nog onaangetaast was gebleven. De pilaren kenden geen roofofbouw en waren zeer stabiel. (afb. 3) Aan de buitenkant grensden de enorme puinhopen van de instortingen. Daar waren ook de sporen van roofofbouw aanwezig. Op andere plaatsen bleken restanten van “onderverdiepingen”, waarvan enkele onder bestaande pilaren doorliepen, nog voor een deel begaanbaar en voor de rest eveneens ingestort. De tol voor dit onoirbaar mijnbouwkundig werk is helaas duur betaald geweest.

NOGMAALS EEN “VERGETEN” SCHACHT

42

Bij de eerste verkenning stootten we op een grote vierkante schacht van vier op vier meter. (afb. 4) Halverwege was de schacht afgesloten met houten balken, die voor een deel reeds door de tand des tijds waren aangetast en waarvan een klein deel in de groeve gestort was. In het dramatisch kader van de ramp uit 1958 een historische schacht, ondermeer beschreven in “Roosburg ramp eist 18 doden” van Vital Medaerst (1998). Vlak na de ramp, toen de reddingswerkzaamheden ondergronds volop aan gang waren, deden zich nog enkele instortingen voor. Zo brak het plafond waar de redders de dag voordien nog werkzaam waren. De reddingswerken werden op last van de gouverneur stopgezet en in een vergadering werd een oproep gedaan op iedereen die werkzaam was geweest in de Roosburg of op een andere manier belangrijke informatie had. Men moet niet vergeten dat de Roosburg vrij uitgestrekt was en een

afb. 4: Vierkante reddingsschacht.

vrij complex gangenstelsel kende. Nog voor de ramp was al onderkend, dat sommige plaatsen niet veilig waren en op aanwijzing van ploegbaas Henri Smets, werkzaam voor Pierre Heynen, werd een deel van de champignonteelt in westelijke richting verplaatst. Dat was min of meer het centrale deel van de groeve, waar ook ter versterking muren waren opgetrokken. Vlak daarbij bevond zich de koelkamer en de inpaktafel en op het moment van de instorting bevonden zich daar nog drie slachtoffers. Toen de reddingswerken aan de grote toegangen waren stopgezet is ploegbaas Smets langs een schacht op verkenning gegaan. Uit de beschrijving Smets in het boek van Medaerts kunnen we opmaken dat het dezelfde schacht is geweest, langs waar we net afgedaald waren: *“In de omgeving van de schacht, 24 meter onder de begane grond, was de omgeving nog vrij stabiel. Smets waagde zich dan ook in de richting van het ingestorte ge-*

deelte, zowat 20 meter verder”. De uitmonding van de schacht ondergronds (zie plattegrond) ligt in een punt van de groeve. Omdat de groeve bijna in zijn geheel is omgeven door een instortings gordel, is het logisch dat Smets reeds na een twintigtal meters op de eerste instorting stootte. *“Maar daar lag alles dicht. Nochtans bevond hij zich hier kort bij de kamer, op minder dan 15 meter. Verder stond ook de onbeschadigde wagen van Pierre Heynen”*. Voortgaande op die gegevens verplaatsten de reddingsploegen hun werkzaamheden

naar bestaande luchtkokers. Bij wijze van voorzorgsmaatregel werd een tweede schacht gedolven, voorzien van touwen en ladders. Helaas bleven de inspanningen vruchteloos, want op een bepaald moment moesten de redders wijken voor nieuw instortingsgevaar. Later werd de onbeschadigde auto van Pierre Heynen via de vierkante schacht opgetakeld (afb. 5) en heeft nog de nodige jaren dienst gedaan.

DE INVENTARISATIE

In vergelijking met bijvoorbeeld de Lacroixberg in Zussen is de Roosburg niet echt rijk aan oude opschriften. De sobere iconografie kan diverse oorzaken hebben. Veel opschriften en inkrassingen zijn ontstaan in barre tijden, als de bevolking haar heil ondergronds moest zoeken. De kuilen van de Pitjesberg en de Lindestraat lagen onder Zichen, de Lacroixberg onder Zussen. Daarnaast kenden de dorpen nog vele privé-kuilen onder boerderijen of woonhuizen. Allemaal snel te bereiken tijdens de paniek van naderende legers. Ook is het logisch dat de inwoners meer bekend waren met hun “ondergrondse achtertuin”, dan met een groeve “ver” buiten hun dorp. De Roosburg ligt namelijk een flink eind uit de dorpskern van Zichen en Zussen. Zeker gezien in de tijd van toen, eeuwen geleden, toen afstanden “langer” waren dan tegenwoordig. De intensieve champignonteelt heeft daarnaast ook haar uitwerking gehad op de iconografie. Door de ontsmetting

afb. 5: Auto van Pierre Heynen wordt opgetakeld.
(foto V. Medaerts)

van de mergelwanden met cementstof en/of ontsmettingsmiddelen zijn veel opschriften onder een laag “kleur” verdwenen. Niet zelden werden ook de wanden schoon geschaafd, wat een vernietigende werking had op de overgebleven inkrassingen. Helaas is het al eeuwenlang zo, dat de ene “cultuur” de sporen van vroegere culturen voor een groot deel uitwist. In de Roosburg is dat soms letterlijk gebeurd.

De winning van de bouwblokken gebeurde min of meer traditioneel. De nog enkele bestaande werkfronten tonen een winning over 10 stoelen breed met een normale *bovenhul* en een *schap* over 3 stoelen. De stoelen werden \pm 43 cm breed en 70 cm diep gewonnen. De *achterhul* is niet gezaagd, maar 3 slagbeitels breed (boogvormige slagsporen!) los gekapt. Men werkte vlak onder een vuursteenlaag in het plafond door, maar toch zijn op enkele plaatsen ook hier de boogvormige slagsporen te zien van een slagbeitel (Breuls, 1998a en b). De huidige hoogte van de gangen is rond 3,5 meter, wat niet de originele ontginhoogte is geweest, omdat de gangen met name door de champignonkwekers met mergelpuin zijn opgevuld. Op sommige plaatsen is nog te zien dat er nieuwe gangen zijn gemaakt op ongeveer 2,5 meter onder het plafond. Voor een deel onder bestaande pilaren door. Het resultaat daarvan is inmiddels bekend.

Opschriften van blokbrekers met betrekking tot de ouderdom van de ontginning zijn helaas niet (meer) terug te vinden. Wel enkele inkrassingen, zoals “*Dat is Hier schoon gewerk*” en “*hier nogh 258 bloken*”.

Ook aanwezig zijn de her en der verspreid ingekraste maatbalken, steeds over vijf vakken verdeeld en soms nog met een kleine streep per vak onderverdeeld in de helft. Maat-

balken gaven de breedte van de te zagen bouwblokken aan. Zo staan in de Lacroixberg maatbalken met de aanduiding “Luikse maat”, “Maastrichtse maat” of “Brabantse maat” of gewoon “blokmaat”. De afstand van de blokken, die niet altijd met een liniaal of dergelijke zijn aangebracht, varieert meestal tussen 20 en 21 cm. De soms bibberende lijnen kunnen mogelijk ontstaan zijn door een bestaande blok als ijkpunt te nemen en langs de blokken de lijnen te trekken.

Bijzonder mooi is de variëteit aan telramen. Kruisjes, verticale, horizontale of schuine streepjes, bolletjes en dat in alle mogelijke variaties. De code kraken van deze tellingen zal nog menige onderzoeker hoofdbrekers bezorgen. (afb. 7).

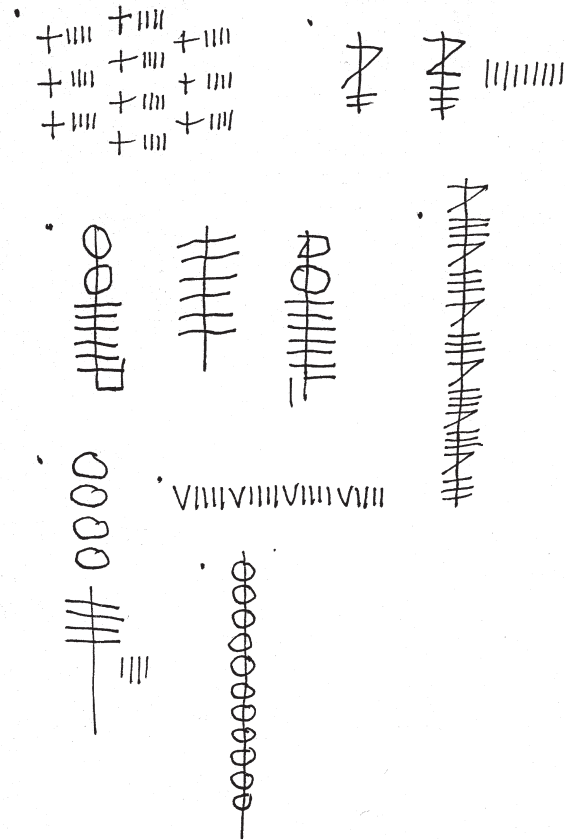
Het oudste jaartal zijn twee inkrassingen van 1749. Verder diverse jaartallen, al of niet met namen, uit de 19e en begin 20e eeuw, waarbij de familienaam Lenaerts (uiteraard) ruim vertegenwoordigd is. Opvallend is het monogram van “Oswald”, die na de Franse tijd in het bezit kwam van heel wat bovengrondse en dus ook ondergrondse landerijen. (Een artikel over deze Oswald is in voorbereiding door Johan Willems). Op 20 april 1898 schreven M. Duchateau en Th. Jageneau hun namen op een pilaar. De naam Jageneau is ook verbonden aan de nabij gelegen kleine groeve “Jageneau’s huiske”. Het lijkt bizar, maar door de beklemmende sfeer van de ramp op 23 december 1958 kijkt men onwillekeurig uit naar een datum, die in de buurt van deze rampzalige dag komt. Een Albert Vaessen kraste op 14 maart 1958 zijn naam.

Andere opschriften zijn door hun inhoud de moeite van de vermelding waard. Zo lezen we: “*Wiricus Lenaerts te Schen (Zichen) Den 14 Janvary Dae gelijk di gedan heeft Horen Zien*

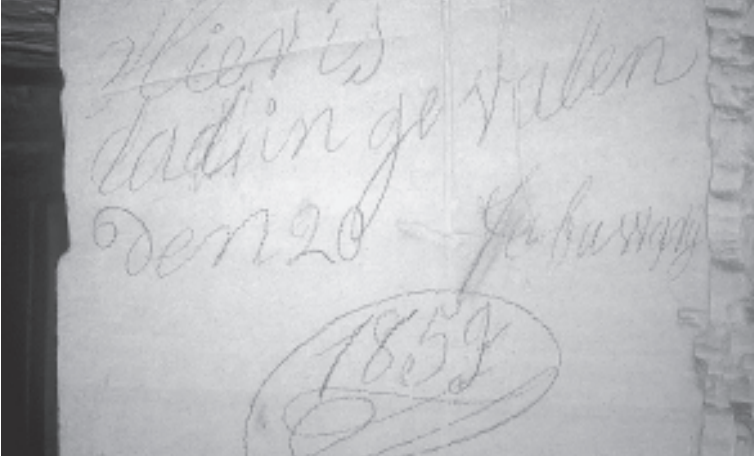
en *Zwijgen Dan doet men zij nit gauw benijden 1894*". Een ander opschrift herinnert nog aan de tijd dat de Vlaams-Waalse taalgrens anders lag dan nu: "*Guyllaum Melart Wonck provence de Limbourg Belgique 1887*". Reeds eerder verscheen in SOK-Mededelingen een artikel over opschriften (o.a. in de Roosburg) die betrekking hadden op het klimaat (Breuls, 1996). Ook in dit deel van de groeve vonden we er een: "*1890 is een harte winter ge wees be gone Den 26 November*".

In de inleiding van dit artikel wordt verwezen naar een instorting in de vorige eeuw, waarvan de datum onbekend was. Nabij de toegangsschacht vonden we naast een enorme instortingskegel, die ondergronds grenst aan de akker van Jennen een prachtig en in zekere zin historisch opschrift: "*Hier is dad in gevalen den 20 febuwarij 1859*". (afb. 8) De hele westrand van de groeve grenst aan deze instorting. Nog duidelijk is te zien dat de champignonkwekers de puinkegels van de oude instorting door muurtjes van hun kweekruimtes gescheiden hadden. Waarschijnlijk niet uit het oogpunt van veiligheid, want daar waren de muurtjes te dun voor. Vermoedelijk had dit verband met de hygiëne (het schoonhouden en desinfecteren van hun kweekruimtes).

Meer dan veertig jaar na datum zag dit deel van de groeve weer licht. Toch is ze niet al die tijd eenzaam en verlaten geweest. Tientallen al dan niet verse uitwerpselen van steenmarters markeren de groeve, alsof hij zijn "geheim" ondergronds gebied afgebakend heeft voor concurrentie. Opvallend waren daarnaast de "latrines", waar de steenmarter zijn keutels in grote aantallen op een kleine plek achtergelaten heeft (afb. 9). Van steenmarters is bekend dat ze predators zijn van o.a. vleermuizen (Bekker, 1989). Door de aard van afsluiting zijn er uiteraard geen vleermuizen de groeve kun-

afb. 7: *Telramen*.

afb. 8: “Hier is did gevalen den 20 febuwarij 1859.”

nen binnendringen. Omdat in de omgeving diverse dassenburchten zijn, die met hun soms kilometers lange gangen ongetwijfeld zullen aansluiten op instortingsgebieden, heeft de steenmarter wel toegang tot de groeve. Wellicht dat de steenmarter er niet direct zijn jachtgebied heeft, maar dat we met de afdaling in de groeve zijn leefruimte zijn binnengedrongen. Zij verdienen echter hun rust.

Maar meer nog dan zij verdienen de slachtoffers, die in de groeve achtergebleven zijn, hun eeuwige rust. Het is daarom, dat we vooraf geen ruchtbaarheid gegeven hebben aan onze plannen de schacht af te dalen. En om de dezelfde reden is dan ook besloten de schacht weer te dicht en af te dekken, om ongepaste verstoring van deze rustplaats in de toekomst te voorkomen.

LITERATUUR

Bekker, J.P.- 1989: “Steenmarters, vleurmuizen en ondergrondse mergelgroeven”. *SOK-Medelingen* 13. p.33-43. Maastricht.

Breuls, T.- 1996: “De barre winters van vroeger”. *SOK-Medelingen* 26. p.20-27. Maastricht.

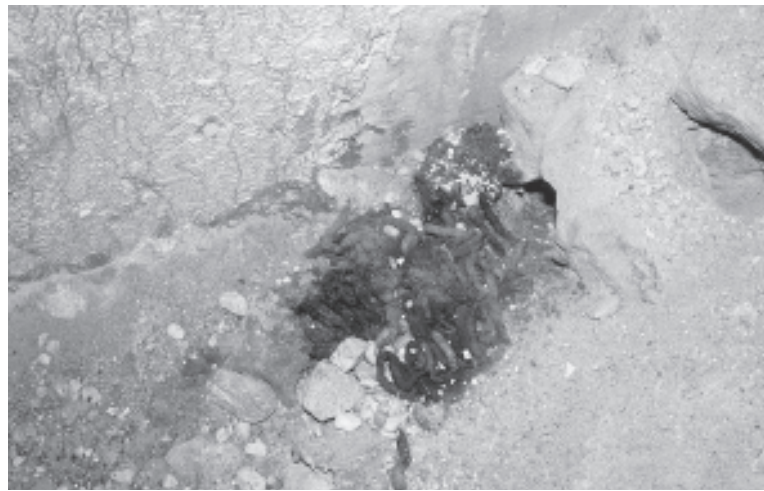
Breuls, T.- 1998: “Het gereedschap van de blokbreker”. *SOK-Medelingen* 29. p.2-25. Maastricht.

Breuls, T.- 1998: “Het gereedschap van de blokbreker II”. *SOK-Medelingen* 20. p.2-32. Maastricht.

Medaerts, Vital: 1998: “Roosburgkamp eist achttien doden”. *Riemst*.

Met dank aan Philip Duchateau, Theo Jennen, Johan Janssen, Vital Medaerts, Johan Willems en de medewerkers van de gemeente Riemst.

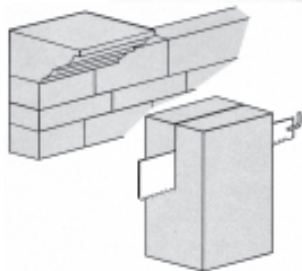
afb. 9: *Latrine steenmarter.*

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door:

47

Mergelbouwsteen
P. Kleijnen
Bergstraat 31
6301 AB Sibbe-Valkenburg a.d. Geul

COLOFON

SAMENSTELLING EN REDACTIE

Ton Breuls
Joep Orbons

VORMGEVING

Stefan Graatsma, Maastricht

GRAFISCHE VERZORGING

Bureau van de Manakker, Maastricht

DRUK

Swalmer handelsdrukkerij, Swalmen

48

Redactieadres:
Bovenstraat 28
3770 Kanne/Riemst
België
Tel./Fax: (0032) - (0)12 45 40 59
E-mail: tbreuls@skynet.be

For summaries in English, please contact the editor at:
Editor SOK Mededelingen
Bovenstraat 28
3770 Kanne/Riemst
Belgium
Tel./Fax: (0032) - (0)12 45 40 59
E-mail: tbreuls@skynet.be

De Studiegroep Onderaardse Kalksteengroeven is geassocieerd met Subterranea Britannica (UK).

Er wordt naar gestreefd SOK Mededelingen minimaal 2x per jaar uit te geven.

Prijs van deze uitgave:

VOOR ABONNEES

f 12,50 of Bfr. 225 inclusief verzendkosten door overmaking van f 12,50 via bijgevoegde acceptgiro of door overmaking van Bfr. 225 op rekeningnummer 000 - 150 7143 - 54 t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg
Postbus 882
NL 6200 AW Maastricht

LOSSE VERKOOP

f 15,00 of Bfr. 275 tegen contante betaling op het redactieadres.
f 17,50 of Bfr. 320 inclusief verzendkosten uitsluitend schriftelijk te bestellen bij:
Publicatiebureau Natuurhistorisch Genootschap
Groenstraat 106, 6074 EL Melick
door overmaking van de kosten op postrekening Nederland 429 85 1
België 000 - 1616562 - 57
onder vermelding van het gewenste.

Copyright auteursrechten voorbehouden, overname slechts toegestaan na voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 1382-2608